

A Deuteronomium bevezetése

Rövid kommentár

Irta:

Dr. Kecskeméthy István

Tisztviselők beállítása

- I. 1. Ezek az ígék, melyeket szóla Mózes
Egész Izraelhez a Jordánon túl;
A pusztában, Arabában, Szúffal átellenben,
Párán között és Tófel között,
És Lábán és Hacérót és Dízaháb között.
9. És szólék néktek abban az időben, mondván:
Nem birlak egyedül hordozni titeket,
10. Az Úr, a ti Istenetek megsokasított benneteket,
És íme ti ma *annyian vagytok*,
Mint az égnek csillagai sokaságra nézve.

1. Tisztviselők beállítása

(I. 1. 9—18.)

Az I. 1—19-ben két felirat van egymás mellett, u. m. I. 1. és I. 2—5, valamint két krónikás ének, u. m. I. 9—18 és I. 6—8. 19. Ugyan mind a két felirat és mind a két ének öt soros strófákban van írva, még sem kell hozzá nagy éles látás, hogy megállapítsunk, hogy az első felirat a második énekhez, a második pedig az elsőhöz tartozik. Ha így a rendet helyreállítjuk, két krónikás éneket kapunk, melyek közül az egyik a tisztviselők (bírák) beállításáról szól, a másik pedig a Hórebtől való tovább indulásról.

Az első ének (I. 1. 9—18.) az Ex. XVIII-ban leírt intézkedést mondja el, de rövidebb és pontosabb leírásban.

I. 1. v.) Egy öt soros srófa. Ez a felirat a tisztviselők beállításáról szóló énekhez tartozik. Az esemény idejét nem határozza meg, de kétségtelenül arra az időpontra kell gondolnunk (az exegeták általános felfogásával szemben), melyre Ex. XVIII. utal: a hórebi események előttre. *Ezek az ígék* a következő krónikás énekre mutatnak. *A Jordánon túl*, ez a kifejezés, mint az utána jövő helymeghatározások mutatják, nem abban az értelemben áll, mint az 5-vben, hanem általánosságban a Jordán vonalától keletre mutat, a nyugati országgal szemben, ahol a szerző lakik. *A pusztában*: Ex. XVIII. 5., csak

11. Az Úr, atyáitok Istene tegyen hozzátok
Ézer annyit, mint vagytok,
És adjon meg benneteket, mint mondta nektek
12. Hogyan hordozzam egyedül
Bajotokat, terheteket és pereteket?
13. Adjatok ide bölcs és értelmes
És törzseitek szerint ismeretes férfiakat;
Hogy főitekké tegyem őket.
14. És felelétek és mondatok nékem Jó a dolog,
Amit mondtál, hogy tenni fogsz.
15. És veyék bölcs és ismert férfiakat, (törzseitek főit)
Es főkké tevém őket felettetek
Ezredesekké és századosokká
És ötvenedesekké és tizedesekké,
És tisztartókká törzseitek szerint.

ennyit mond arról a helyről, ahol Jethró azt a tanácsot adja Mózesnek, hogy állítson be bírákat: szerzőnk ezt itt részletes adatokkal egészíti ki. Talán írott emlékek, vagy élőszóbeli hagyományok alapján. *Araba* rendesen az egész Jordánvölgyet (ma *el Ghôr*) jelenti, itt annak csak legdélibb részét a Holt-tengertől a Verestenger keleti öbléig. *Mól* = *mil*. *Szúf* aligha a Num. XXI. 14-ben említett Szúfáh; hanem vagy a Verestenger nyugati öblének az a nyúlványa, melyet a zsidók *Jam Szúf*-nak (Sástenger) neveztek, vagy egy város, melyről e tenger-öböl a nevét vette. *Párán* hegy és puszta neve, a Szináj félszigeten (Num. X. 12: XII. 16 [magy. XIII. 1.]) ma *et-Tih* itt valószínűleg a I. Kir. XI. 18-vben említett város Midián és Egyptom között. *Tófel* csak itt említtetik sokak szerint a mai *et-Tafile* Edom északkeleti részén. *Lábán*. a Num. XXXIII. 20-ban Libnáh *Hacérót*-tal együtt (Num. XXX. 17.) Izrael táborozási helyei közt említtetik. A Num. XI. 35. és XII. 16. ez utóbbit Párán pusztájával kapcsolatban említi. *Dizahab*, nevéből következtetve valami aranylelőhely lehetett. Ismeretlen. Az egész helymeghatározás az exoduselméletnek a hagyományban élő elmosódó vonalaira utal.

A 9. vben Mózes első személyben veszi át a szót mely személynév változás e krónikás énekekben nem szokatlan. Ez is egyik jele annak, hogy a szerző nem Mózes akarja szerzőül feltüntetni. *Abban az időben*, az I—III-kban (Berihélet megszámlolta) 10-szer fordul elő: az I. v.)-beli helymeghatározásra utal: mikor ott voltak Izrael fiai, akkor mondta nekik Mózes a következőket. A 9—10. és 11—12. v.) két ötsoros strófában a tisztviselők beállításának szükségét a nemzet népes voltának jóleső megállapításával indokolja. A 9—18 verseknek az I vershez kapcsolásával elenyészett annak akadály, hogy ez epizód idejét akkorra tegyük, amikorra Ex. XVII. utal. Hogy ott Mózes ipa, Jethró kezdeményezi a dolgot. itt pedig maga Mózes, annak egyszerű magyarázata az, hogy ez az ének mózesének, mely az egész izraeli berendezkedést Mózesre viszi vissza.

16. És megparancsolám bírítóknak abban az időben,
Mondván: Hallgassátok meg testvéreiteket,
És ítéljétek igazságot, kiki a testvére és zsellére közt.
17. Ne legyetek személyválogatók az ítéletben;
Úgy a kicsit, mint a nagyot meghallgassátok.

Ne féljétek senkitől, mert az ítélet az Istené:

- És az ügyet, mely nehéz nektek,
Terjesszétek fel hozzám, és meghallgatom azt.
18. És megparancsolék néktek abban az időben
Mindent, amit meg kell cselekednetek.

13—14. v.) *Hábú* = adjatok ide: a *lakem* dat. eth. *Törzseitek* szerint, ezt sokan a „hábú“-hoz veszik határozónak: minden törzs a maga kebeléből adjon férfiakat. Ezek aztán a *vidú'im* szót tudós-nak fordítják: „adjatok ide bölcs és értelmes és tudós férfiakat törzseitek szerint“ A *b'rádsékem* a 15. v.-nek megfelelőleg = *főitekké* (b. essentiae) és nem = *főlétek*.

15. v.) A terv megvalósítása. A „*törzseitek fejeit*“ szavak a ritmusba nem férnek belé: de a *stylust* is rontják: „*vevém törzseitek főit és főkké tevém őket*“. Törlendő. A felsorolt rangok katonaiak; de a 16. s köv. bírói hatáskört tulajdonít az illetőknek. A *tisztviselők* (sótrím) azonban a katonatiszteken kívül (XX. 5. 8. stb.) említettnek még a vének (XXIX. 9 XXXI. 28.) és a bírák (XVI. 18.) mellett is: valószínűleg jegyzők vagy kezelő tisztviselők voltak. A szerző valószínűleg a nemzet mozgósított állapotára való tekintettel használ katonai műszavakat: amelyek különben nem ritkán át szoktak menni közigazgatási térre is, mint pl. a magyarban is kapitány és hadnagy.

16—18. v.) A bírónak adott utasítások: két strófában. Az egyik (16—17. ab. v.) a részrehajlástól óv. 16. v.) Első kötelesség, hogy a feleket meghallgassák („*sámóá*“ inf. abs. = meg kell hallgatni!) és úgy ítéljenek. A második, hogy *igazságot* ítéljenek: és pedig nem csak *kiki és testvére*, tehát az egyenrangú törzsökös polgárok között; hanem *kiki és zsellére* között is, *váz* abban az esetben is, amikor egy törzsökös, teljes jogú polgár egy kívülről ött (Károli: jövevény) és Izraelben letelepedett idegennel áll szemben. A *gévó* = „az ő jövevénye“ kifejezés azt jelenti, hogy a szóban forgó jövevény az illető peres félnek zsellére. 17. ab. v.) Ugyanilyen tárgyilagossnak kell lenni, ha két teljes jogú, de nem egyenlő befolyással bíró polgár ügyéről van szó. A másik strófa (17. cde — 18.) a bírói függetlenséget védi, annak a szép elvnek a proclamálásával, hogy *az ítélet az Istené*. A *nehesebb* ügyekben („*aser jiksem mikkem*“ = ami keményebb nálatok) az ítéletet magának, azaz a központnak tartja fenn. 18. v.) *Abban az időben* — a fentebb leírt szervezés alkalmával mindenre kiterjedő utasításokat is adott Mózes a népnek.

Hórebtől Kádes Barneáig

Parancs az indulásra

3. És lőn negyvenedik évben, tizenegyedik hóban,
A hó elsején szólt Mózes Izráel fiajhoz,
Egészen úgy, mint parancsolta néki az Úr felőlük.
4. Miután megverte Szihont, az emoriak királyát,
Ki Hesbonban lakik;
És Ógot, a Básán királyát, ki Asterotban lakik, Edreiben.
5. A Jordánon túl, Moáb földén kezdé Mózes
Fejtegetni ezt a tant, mondván:
6. Az Úr, a mi Istenünk, szóla nekünk a Hóreben, mondván
Elég volt nektek e hegyen lakni.
7. Forduljatok és induljatok és menjetek az emoriak hegyére.
És minden szomszédaikra,
Az Arabán, a Hegyen és a Sefélán és Negeben és a tenger parton.
A kanaániak országában,
És a Libánonon, a nagy folyóvizig, az Eutrátésig.

2. Hórebtől Kádes Barneáig

(I. 2—8. 19—41.)

Az e szakaszban foglalt ¹⁷krónikás ének a Hórebtől Kádes Barneáig megtett utat és az ott lefolyt eseményeket énekli meg, u. m. 3—8. v.) parancs az indulásra; 19. 2. v.) az indulás és megérkezés; 20—25. v.) a kémek kiküldése; 26—33. v.) a nép kishitűsége; 34—40. v.) a kishitűség büntetése; 41—46. v.) a könnyelműség és büntetése.

A 2. v.) a 19 után teendő. 3. v.) A hónapoknak név helyett számokkal való jelzése a fogság korában jött szokásba (Bertholet, Benzinger). Erre a dátumra utal vissza XXXII. 48—52, a Mózes haláláról szóló elbeszélés dátuma. Az időt a kivonulástól számítja I. 35 és II. 14 értelmében. A következőkben tehát Mózesnek röviddel az ő halála és közvetlen a Kanaánba való bevonulás előtt a néphez intézett visszaemlékezése foglaltatik. 4. v.) *Szihon* és *Og* legyőzését (amit a deuteronomiumi hagyomány többször említ, I. Józ. II. 10; IX. 10), mint Mózes utolsó vezéri tényét említi fel a dátum illusztrálására, amivel a Kanaánba való bemenetel útjából most már az utolsó akadály is el volt hárítva. *Emori* vagy *amori* a hagyományban az ország őslakosságának neve, néha azonos jelentésű a kanaáni névvel. Itt *Szihon* speciál az emoriak királya. Országá az Arnon patakától a Jobbórig terjedt, fővárosa *Hesbon* volt, ma Hesbán, a Holttenger északi csücsától keletre. Ettől északra terül el *Básán*, melynek fővárosa *Asterót* volt, (Asterot Karnaim?) a Genezáret tengerétől keletre. *Edrei* glossa, mely *Og* megveretésének helyét jelöli. A LXX, Vulg. P. ezt is *Og* lakhelyének vették, és egy „és“-t tettek elébe. Ezt némely magyarázók is átveszik. Józ. XIII. 31. is együtt említi a két várost. 5. v.) *A Jordánon túl*, itt már szó szerinti értelemben áll e

8. Imé előtökbe adtam az országot, menjeteK be,
 És vegyétek birtokba azt az országot,
 Melyről megesküdött az Úr a ti atyáitoknak,
 Ábráhámnak, Izsáknak és Jákobnak,
 Hogy nékik adja és az ő magvoknak ő utánok.

Az indulás és megérkezés

19. És elindulánk a Hórebtől és járjuk vala az egész pusztát,
 Azt a nagyot és félelmetest, melyet láttatok
 Az emóriak hegyének menve, mint parancsolta nekünk az Úr,
 A mi Istenünk, és jövének Kádes Barneáig.
 2. Tizenegy nap Hórebtől Széir-hegyének menve Kádes Barneáig

kifejezés, nem úgy, mint az 1. vben. *Móáb földje* a Num. XXII. 1. szerint (arbót Móáb) Jerikóval szemben volt. Tehát egykor Móáb határa az Arnontól még messze északra terjedt; ezt a részt azonban Szihon elvette tőle. (Num. XXI. 25.) Ez volt a Deut. XXVIII. 69. (v. ö. XXXIV. 5. 6.) szerint a hórebi kijelentést tovább fejtő részletes törvényadás helye. *Hóvil*, LXX = *kezde* de talán lehetne: *tetszék neki* *béér* perf. asyndetice kapcsolódik hozzá = magyaráz, kifejti. *Tóra* eredeti jelentésében: tanítás, *tan*. A következő történeti visszaemlékezésre vonatkozik. **6. v.)** *Elég volt*, héb: sok volt. Az indulási parancs kiadását v. ö. Ex. XXXIII. 1; Num. X. 11. sköv-vel. **7. v.)** *Forduljatok és induljatok*, kedvenc kifejezése ezeknek az elbeszélőknek; utána rendszeren *lákem* dat. *ethicus* van. E vers az ígélet földét részletesen és ideális határai szerint írja le. A zöme ennek az *emoriak* (héb. sing. collectiv értelemben) *hegye*, tehát a 4-vben említett emori országon kívül a Jordán nyugati oldalán levő hegyvidék is. Ehez járúlnak azok a szomszédnépek, melyek a következőkben felsorolt helyeken laktak. *Araba*: a Jordán völgye (l. 1. v. el Ghor); *a Hegy* a júdai és efrajmi hegyvidék; *a Seféla*: ennek a hegyvidéknek a földközi tengerre lassú eséssel leereszkedő halmos lejtője, igen termékeny föld; *a Negeb*: Palesztina száraz délvídeke; és a *a tengerpart*. Mind ez összefoglalva: *a kanaániak országa*. És ehez járúl északra a *Libanon* hegyvidéke, északkeleti irányban megnyújtva egész az Eufrátesig. A 3. 4-vben 2 tristichön van, az 5—7-ben 3, ami együtt megfelel három ötsoros strofának. **8. Imé**, héb: lásd; de már elveszítette igei erejét. *Megesküdött az Úr* feltűnő, hogy itt az Úr maga-magáról 3-ik személyben beszél. De azért ezt nem lehet sem idegen toldásnak venni, sem a LXX. javítását („megesküdtem“) elfogadni; mert a ritmus egyiket sem enged. Az író egyszerűen ki-
 esett a beszéd fonálából.

19. v.) A 8. vershez minden zökkenő nélkül kapcsolódik a 19. v., mely a 7—8. vben foglalt paracs végrehajtásának a megkezdését írja le odáig, hogy a nép megérkezett Kádes Barneába. A parancs további kivitele azonban fennakadást szenvedett az itt bekövetkezett események miatt. Az út odáig *nagy és félelmetes pusztán* vitt keresztül

20. És mondám néktek: Elérkeztetek az emoriai hegyéhez,
Amit az Úr, a mi Istenünk, nékünk adandó.
21. Ime elődbe adta az Úr, a te Istened, az országot, menj fel:
Vedd birtokba, amiképen mondotta az Úr,
Atyáidnak Istene néked, ne félj és ne rettegj.
22. És közeledétek hozzám mind
És mondátok: Hadd küldjünk férfiakat magunk előtt,
És kémeljék ki nekünk az országot,
És hozzanak nekünk vissza szót az út felől,
Amelyen fel kell vonulnunk,
És a városok felől, amelyekbe be fogunk menni.
23. És tetszék nekem a beszéd;
És vevék közületek tizenkét férfiút,
Egy-egy férfiút törzsenként.
24. És megfordulának és felmenének a hegyre,
És menének az Eskol völgyéig, és kikémlelék azt.
25. És vőnek kezökbe az ország terméséből,
És lehozák hozzánk, és hozának vissza nekünk szót,
És mondának: Szép az az ország,
Amelyet az Úr, a mi Istenünk adandó nékünk.

(I. VIII. 15.) és 11 napig tartott, mint ezt a kétségtelenül ide tartozó. és sehol másutt értelmesen el nem helyezhető 2. v.) megállapítja. E szerint a 19. v. *emoriai hegye* azonos a 2. v. *Szair hegyével*.

20. v.) A félelmetes pusztán átsegítette őket az Úr, és most a cél előtt állanak. 21. v.) Ebből merítsenek bátorságot a nagy, döntő harcra. 22. v. *Hadd küldjünk: nisteckáh* cohort. *Az út felől: et-had-derek*: constructio kata synesin: a *dábár* tartalmát adja. A kémek kiküldésére Num. XIII. 2. szerint az Úr utasítja Mózeset. Mivel a Num. XIII. 1—16 a P-hez tartozik, az ezzel parallel elbeszélés pedig JE-nél hiányzik, azt veszik fel a magyarázók, hogy szerzőnk itt talán a JE. elvesztett tudósítását követi. 23. v.) Mivel a P-ben a kémek számát is az Úr határozza meg, de egészen úgy, mint itt van, t. i. törzsenként egyet-egyet: közel van a felvétel, hogy a JE. elvesztett tudósításában ez is úgy volt, mint itt van. *És tetszik nekem a beszéd*, héb és jó vala szememben a beszéd. 24. v.) *Eskol* a Num. XIII. 22. 23. szerint Hebron vidékén volt, és nevét onnét vette, hogy a kémek ott vágtak egy szőlőfűrtöt. Hebron híres szőlővidék. A Num. XIII. 21. (P.) szerint a kémek sokkal feljebb mentek északra, egész a hamáti úton levő Rehobig. Ez is mutatja, hogy szerzőnk nem a P. adatait használta. 25. v.) A kémek értesítésének csak kedvező részét közli egyelőre, hogy a nép ellenszegülése annál kirívóbb legyen. Ezzel szemben l. 28. verset! A 22—25. versben 2+1+2 tristicon van beosztva 3 strófába, ami megfelel 3×5 soros strófának.

26. És nem akarátok felmenni;
És ellenszegülétek az Úr, a ti Istenetek parancsának,
27. És zúgolódátok sátraitokban és mondátok:
Mivel gyűlöl az Úr minket, kihozott Egyiptom földéről:
Hogy az emoriak kezébe adjon minket, hogy elpusztítsanak.
28. Hová megyünk mi fel?
Testvéreink elolvastották szívünket, mondván:
Nagy és nálunk szálasabb nép:
Nagy és az évig megerősített városok,
És Anák-tiakat is láttunk ott.
29. És mondétek néktek: Ne rettegjetek,
És ne féljetek tőlük.
30. Az Úr a ti Istenetek, aki előttetek megy,
Ő hadakozik értetek,
Épen mint Egyiptomban tett veletek szemeitek előtt.
31. És a pusztában, ahol láttad,
Hogy úgy hordozott téged az Úr, a te Istened,
Mint hordozza férfiú a fiát:
Az egész úton, amelyen mentetek,
Amíg jutottatok erre a helyre.
32. És mind e mellett nem hisztek az Úrban,
A ti Istenetekben, **33.** ki előttetek jár az úton,
Hogy helyet szemeljen ki táborozástokra,
A tűzben éjjel, hogy mutassa néktek az utat,
Melyen járjatok, és a felhőben nappal.

---

26 -27. v.) A helyett, hogy lelkesedéssel indultak volna a parancs teljesítésére, morogva, az Urat gyanúsítva sátraikba húzódtak vissza, *beszin'at*, feminium aláú inf., a Deuteronomiumban gyakori. **28.** v.) *Hová*, micsoda ellenség ellen megyünk mi fel? Még *Anák fiak* is vannak ott! Akik Num. XIII. 33. szerint óriások voltak; és (Józs. XV. 13. 14.) a Juda hegyvidékén, Hebron körül volt a lakhelyök. **29.** v.) Num. XIII. 30 szerint Káleb csendesítette a Mózes ellen zúgolódó népet. **30.** v.) *Szemeitek előtt*, mintha azok, akikhez most Moáb mezején beszél Mózes, még látták volna az egyiptomi csodákat. Szerzőnk nem tesz különbséget a nemzedékek között, hanem egy eszményi egységben tekinti a népet. **31.** v.) Kár ezt a szép képet törölni v. ö. VIII. 5-öt is. **32.** v.) *Ubaddábár hazzeh*: és mind e mellett. **33.** v.) Sem förlésre, sem szövegváltoztatásra nincs elég ok. A dologra nézve I. Num. X. 33 és Ex. XIII. 21.

34. És meghallá az Úr beszédeitek szavát,
És megharagvék és megesküvék, mondván:
35. Senki meg nem látja ezek közül a férfiak közül,
Ebből a gonosz nemzedékből azt a szép országot,
Melyről megesküdtem, hogy atyáiknak adom;
36. Káleben, Jefunné fián kívül, Ő meglátja azt,
És néki adom azt a földet, melyet taposott, és fiainak;
Mivelhogy tökéletesen követte az Urat.
37. Én reám is megharagudott az Úr ti miattatok,
Mondván: Te sem mégy be oda.
38. Józsué, a Nún fia, ki előtted áll, ő megy be oda,
Őt erősítsd, mert ő helyezi örökségébe Izráelt.
39. És kicsinyeitek, akikről mondtátok, hogy prédává lesznek,
És fiaitok, akik nem tudnak ma sem jót sem gonoszt,
Azok mennek be oda és nékik adom azt,
És ők veszik azt birtokba. **40.** ti pedig forduljatok meg,
És induljatok a pusztába a Verestenger felé.

A könnyelműség és büntetése

41. És feleltek és mondtok nekem: Vétkeztünk az Úr ellen!
Mi megyünk fel és harcolunk,
Egészen úgy, amint parancsolta nekünk az Úr, a mi Istenünk.

34. v.) Az ítélet: 35. v.) *Ebből a gonosz nemzedékből*, e szavakat általában törlik, mert a LXX-ban niucsenek benne, sem Num. XIV. 22-ben: azonban az értelem nem kívánja e törlést, a rifmus pedig nem engedi. 36. v.) *Káleb* azért kapja ezt a jutalmat, mert Num. XIII. 30. szerint (l. 29. v.) ő esendesítette a népet. Num. XIV. 30. (P) Józsuét is említi Káleb mellett, ellenben Num. XIV. 24. (JE) szintén nem. *Tökéletesen követte az Urat*, héb: „betöltötte az Úr után“ Hogy az Úr 3-ik személyben szól önmagáról, az szerzőnknel már nem meglepő. 37. v.) Hogy az Úr Mózesre is *megharagudott* a nép miatt, arra nézve l. még III. 26., IV. 21-et; és v. ö. Num. XX. 12. (24.); XXVII. 14. (P). Steuernagel kirekeszti az egész 36—38-at, és a 39. jó részét; és ebben követi őt Bertholet is azzal, hogy a 38. v.) élébe vag a III. 28-nak, ellenben a 39. egészen jól kapcsolódik a 35-höz. Mind ez azonban nem elég ok a törlésre. Hogy Mózes „ennek a bűnös nemzedéknek“ az ítéletével együtt a magáét is felemlíti, annak szép jelentősége van. 39. v.) Az első sor: *És kicsinyelték*, stb., mint a másodiknak változata, kiagyandó a LXX val. A 34—36 egy 8-, a 37—39. pedig egy 7 soros strófa, a kettő együtt = 3×5 soros strófa. 40. v.) Ha nem akarnak az ígéret földére menni: menjének a pusztába vissza! Num. XIV. 25.

41. v.) Ebből az ítélet gyanánt hangzó parancsból vették észre, hogy *vétkeztünk az Úr ellen*: és a pusztai vándorlás helyett inkább a harcot választják. *Mi megyünk fel és harcolunk*, t. i. mi, és nem majd

És felövezétek kiki hadi eszközeit, és könnyelműn felmenétek
a hegyre.

42. És monda az Úr nékem, mondd nekik :
Ne menjétek fel és ne harcoljatok, mert nem vagyok közöttetek,
És ne veretessetek meg ellenségeitek előtt.

43. És mondám néktek és nem hallgattatok meg ;
És ellenszegülétek az Úr parancsolatának,
És könnyelműn felmenétek a hegyre.

44. És kijöve az emóri, ki azon a hegyen lakik, ellenetek,
És megkergete benneteket, mint a méhek teszik.

És szétszórtak benneteket Széirben Hormáig,
45. És visszatérétek és sirátok az Úr előtt :
És nem hallgata az Úr szavatokra és nem figyele rátok.

Kádes Barneától az Arnon patakáig

Edom

46. És maradtok Kádes . . . -ban,
Oly sok ideig, mint az az idő, ameddig maradtok.

csak fiaink, mint a 39. v. kilátásba helyezte. És parancsot sem várva, fegyverbe öltöztek és indultak. *Vuttáhími*, *ἔκ. λεγ.*, arab analogiára (*hána*) az újabbak szerint talán = könnyűnek tartani, vagy könnyen venni valamit. 42. v.) Num. XIV. 42-ben nem maga az Úr, hanem Mózes tiltja nekik a felmenetelt; amihez illik Num. XIV. 44-nek az a megjegyzése, hogy a frigyláda nem ment velök a harcra. Ez eddig 1×7 soros strófa. A 43. v.) kezd egy 8 sorosat s ez együtt = 3×5 sor. 44. v.) Az *emori* (I. I. 4.) a Num. XIV. 45-ben az amáleki és kanaáni. A *méhek* Jes. VII. 18-ban a Júdára zúdítandó Assiriát; ⁴Zsolt. CXVIII. 12. vben a pogányokat jelképezik. *És szétszórtak*, *kátat* = kalapál, *hif*, *vajjakkttú* = szétver. *Horma* Bir. I. 17. szerint az előtt *Czífüt* volt, kb. 40 kilométernyire északkeletre Kádestől; nem tartozott Széirhez. Ezért sokan „beszéir“ helyett a LXX. Vulg. „Pesitóval „misszéirt“ olvasnak: „Széirtől Hormáig“. Ez azonban csak akkor volna feltétlen szükséges, ha „vajjakkttú“-t „vagdaltak“ értelemben vennők, mint Kár. 45. v.) A könnyelmű vállalkozásnak eredménytelen sírás lett a vége.

3. Kádes Barneától az Arnon patakáig

(I. 46—II. 23.)

I. 46. v.) *Kádes* mellett, mint a ritmus mutatja, minden esetre volt még egy szó, valószínűleg „Barnea“, ami csak szövegromlás folytán eshetett ki. *Oly sok ideig, mint az az idő*, stb. = addig, ameddig; nem akarja pontosan meghatározni, hogy meddig. A II. 14. számítása szerint a büntetésül (I. 35-ben) kiszabott 40 évből (egy nemzedék) 2 évre lehet tenni ezt az időt, 38 pedig esett innét a Zered patakáig. Ezt a két évet, mely a 40. v. utasításával ellenkezik, szükségessé tette a vereség kiheverése.

- II. 1. Aztán fordulánk és indulánk a pusztába,
A Verestenger felé, amiképen parancsolá nékem az Úr,
És kerülgetők a Széír hegyét sok ide g.
2. Akkor szóla az Úr nékem, mondván: **3.** 'Elég volt nektek
E hegyet kerülgetni, forduljatok északnak.
4. És a népnek adj parancsot, mondván:
Ti átmentek testvéreiteknek,
Ézsau fia'nak határán, kik Széírben laknak.
Félnek majd tőletek, hát vigyázzatok nagyon.
5. Ne hívjátok ki őket, mert nem adok néktek
Országukból egy talpalatnyit sem:
Mert örökségül Ézsauanak adtam a Széír hegy t.
6. Eledelt pénzen vásároljatok tőlük, hogy egyetek;
Vizet is pénzen vegyetek tőlük, hogy' igyatok.
7. Mert az Úr, a te Istened, megáldott téged
Kezed minden munkájában.
Ismeri jártodat ebben a nagy pusztában,
Már negyven éve veled van az Úr,
A te Istened, nem szenvedtél hiányt semmiben.

II. 1. v.) Csak ennek az időnek eltelte után került a sor az I. 40. v. parancsának a végrehajtására. A *sok idő* itt már 38 évet jelent. Num. XX. 1. sköv. ebből az időből epizódot is mond el (a kősziklából víz fakad): míg szerzőnk az egész történetet ebben foglalja össze: *kerülgetők a Széír hegyét*, t. i. nála a 38 év csak arra való, hogy az I. 35. v.) ítélete beteljesedjék. *Széír* („erdővidék“, I. H. Guthe Bibelwörterb.) Gen. XXXIII. 14. 16. szerint Ézsau lakóhelye, a Holttenger-től a Verestenger akabai öbléig terjedő hegyvidék. Kádes Barnea (I. 2.) és Horma még hozzászámíthatók, mint délkeleti határvárosok. 2. v.) *Akkor*, a 38 év leteltével, 3. v.) jött a parancs a tovább indulásra. *Elég volt*, I. I. 6. *Forduljatok északnak*, t. i. Moáb irányába. 4—5. v.) Az edomiakat *testvéreiteknek* nevezi, irántok, akik természetesen *félnek* az átvonuló hadtól, a legnagyobb kiméletet parancsolja ez vagy azt mutatja, hogy ez ének szerzőjének korában még nem olyan ellenséges volt a viszony Edom és Izráel között, mint a babiloni fogság alatt és után; vagy azt illusztrálja, hogy a köteles testvéri jó viszony fenntartására Izráel ősidóktól fogva megtett mindent, ami tőle telt. Ez a kiméleti parancs különben sajátos deuternomiumi tulajdon, I. 19. 28. v. Num. XX. 14—21 kielezi, hogy Edom kifejezetten megtagadta az átvonulási engedélyt, amiért is „eltérez Izráel ő tőle“; szerzőnk ezt a vonást nem érinti, de a 8. v.) itt is nagyon olyan formát jelent, hogy Izráel lehetőleg kikerülte Edomot. Megfigyelni, hogy *Ézsau*nak is Jahveh adta örökségül *Széír hegyét*: tehát itt már nem, mint Bir. XI. 24-ben, minden népnek a maga Istene, hanem Jahveh jelölte ki lakhelyét. 6—7. v.) Jóleső elismerése az Úr bő gondoskodásának, mely még a nagy és félelmes pusztában (I. 19.) sem hagyta

8. És átmenénk tes' véreinken, Ézsau fiain, kik Széirben lagnak,
Az Arabai út, Elát és Ecion Geber ir' nyában:
És fordulánk és átmenénk Moáb pusztájának útjára.
9. Akkor monda az Úr nékem: Ne támadd meg Moábot,
És ne hívd ki őket magad ellen háborúra
Mert nem adok néked országából örök éget,
Mert Lót fiainak adtam Art örökségül.
10. Az émiei laktak abban hajdan;
Nagy és számos és szálas nép, mint az anákok,
11. Refáimnak számíttatnak ők is,
Mint az anákok, és a moábiak émiei'nek hívják őket.
12. Széirben pedig a horiak laktak hajdan,
De Ézsau fiai kiűzték és kiirtották őket szinök elől,
És letelepedtek helyökbe, mint Izrael is tette
Örökségének országában, melyet adott az Úr nekik.
- Moáb*
13. Most keljetei fel és menjetei át a Zered patakán.
És átmenénk a Zered patakán.
14. És a napok, melyeken mentünk Kádes Barneától,
Míg átmenénk a Zered patakán, harmincnyolc esztendő:

el a népet. 8. v.) *Araba* völgyülete Edomot-észak-déli irányban szeli Izráel fiainak útja ezen át vezetett nyugatról keletre. *Elát* és *Ecion-Geber* a zsidó királyság idejéből jól ismert kikötő helyek Edom déli határára. Ez az útirány azt árulja el, hogy Mózes lehetőleg Edom mesgyéjén igyekezett járni: ami a Num. XX. 21-el nem ellenkezik. *Méét* helyett a LXX-val 'él-et olvastunk. A *müdderek*, *méélat* és *méécion* stb. pedig nem azt teszi, hogy „onnét el” vagy „attól fogva”, mint általában fordítják, hanem azt, hogy „azon”, „azon el”: I. Ges.-Buhl a *min c.* rovatában. 9. v.) *Ar*, Num. XXI. 28-ban *Ar-Moáb*; Moáb fővárosa, itt *pars pro toto* áll. *Lót fia*i, I. Gen. XIX. 36—38. *Tácar* a *cár* II. kul juss.

A (10—12. v.) eltérőleg az előtte és utána levő hetes strófiától, 2 × 4 soros strófiában van írva. A Moáb és Edom földének őslakóiról ad vallástörténeti szempontból igen becses adatokat; melyek az ősi keni mythológiának maradványai, v. ö. Gen. XIV. 5-öt is. Az *émie*i'k neve az „éjmáh = ijedség” szótól ered. Az *anákok*-ra nézve I. I. 28. A *refáim* = árnyelkek, az alvilág (seol) lakói. Érthető hát, ha a moábiak émiei'nek (ijesztő kísértet) hívták őket. A *horiak* a „hor” (= lyuk, barlang) szótól vették nevöket, miért is általában ősi barlanglakóknak gondolják őket. De valószínűbb, hogy ez a hor az alvilág nyílása, és a horiak sem egyebek, mint a refáim egyik változata.

13. v.) E vers közvetlenül kapcsolódik a 9.-vhez: *most*, miután Edomban már nincs mit keresnetek, Moábra vonatkozólag pedig megkaptátok az utasítást, *menjetei át a Zered patakán*, mely valószínűleg határfolyó volt Edom és Moáb között. 14. v.) Szerzőnk leszögezi, hogy e lépéssel telt le az I. 35-ben kiszabott 40. illetőleg Kádes Barneától számítva

- Amíg kifogyott az egész nemzedék, a hadfiak, a táborból,
Mint megesküdött: az Úr nekik.
15. És az Úrkeze is rajtok volt, hogy kikzaklassa őket a táborból teljesen.

Ammo²¹

16. És lőn, mikor végre a hadfiak mind kihaltak a nép közül,
17. Hogy szóla az Úr hozzám, mondván
18. Te által méggy ma Móáb határán, az Áron,
19. És közeledel Ammon fiaival szembe.
Ne támadd meg őket és ne hívd ki őket;
Mert nem adok Ammon fiainak földéből neked örökséget,
Mert Lót fiainak adtam azt örökségül.
20. Refáimországnak számít ez is, refáim laktak benne hajdan;
De az ammoniak zamzummiknak hívják őket.
21. Nagy, számos és szálas nép, mint az anákok;
És kipusztította őket az Úr azok elől,
És birtokukba vették őket és letelepedtek helyökbe.
22. Amiképen cselekedett Ézsau fiainak, kik szeirben laktak;
Akiknek színe elől kiirtotta a horiakat,
És birtokba vették őket és letelepedtek a helyökbe a mai napig.
23. És az avviakat, akik a tanyákon laktak Gázáig,
A Kafterből kijött kaftoriak pusztították ki, és letelepedtek a helyökbe.

harmincnyolc csztendő. Az *egész nemzedék* kifogyása alatt természetesen az *apposicio* (a *hadfiak*, héb.: a háború férfiai⁴) útmutatása szerint azoknak a kihalását kell érteni, akik I. 35. idején fegyverfoghatók voltak. A Num. XIV. 29. hűsz évben állapítja meg a korhatárt. 15. v.) Az *Úr keze is rajtok volt* különféle módon, pl. Kóré esete, Num. XVI. 31 skv.: a tüzes kigyók, Num. XXI. 6: és a baál-peori eset, Num. XXV 3—5.) *Hámam*, Károli „elveszit“ általában így fordítják „felőről“: a héb.: „zavar, zaklat“; és *lehummám* kal inf. plur, 3-ik sz. suffixummal. Ugyan így *tummám* is „támam“-tól teljes, kész.

16. v.) l. a 14. vt. 17—18. v.) *Ár* nem lehet a *határ* értelmezője, hanem csak Móábé; tehát itt is pars pro toto értelmében veendő, mint a 9. vben. 19.) Ammon Moábtól keletre lakott, de észak felé túlterjedt rajta, úgy, hogy ott a Jabbók legfelső (északkeleti irányú) folyásánál határos volt Szihonnal. Tehát mikor Izráel Móáb délkeleti sarkából (l. 8. v.) az északkeletibe ment, lassanként *közeledett Ammon fiuihoz*, úgy, hogy egyszer csak *szembe* került velök. Ezekre nézve ugyanazt az útasítást veszik, mint (5. 9. vben) Edomra és Móábra nézve.

20—23. v.) Itt 2 × 5 soros strófa van, rokon a 10—12. vel. Az első strófa Ammon földének őslakóiról szól, akik szintén *refáim* voltak, de az ammoniak *zamzummik*-nak (zümmögők) nevezték őket. Kérdés, hogy ezek azonosak-e a Gen. XIV 5-ben említett „zúzim“-mal. A második strófa első három sora megismétli a 12. v. jegyzetét; a két utolsó sor pedig az *avviak* kiirtásáról szól, minden kapcsolat nélkül: akiket Jós. XIII. 3 még az öt filiszteus város mellett önálló

A keleti országrész elfoglalása

Szihon legyőzése

24. Keljetek fel, induljatok és menjetek át az Arnon patakán,
Ímé kezembe adtam Szihont,
Az emori Hesbon királyát, és országát, kezd el birtokba venni.
És hívd ki őt háborúra.
25. Ezen a napon kezdem rátenni ijedségeteket és félelmeteket
A népek arcára az egész ég alatt,
Hogy, akik híredet hallják, reszkessenek és remegjenek tőled.
26. És küldék követeket Kedémót pusztájából Szihonhoz,
Hesbon királyához, békességnek szavaival, mondván:
27. Hadd menjek át országodon.
Útról-útra megyek, nem térek le sem jobbra, sem balra.
28. Eledelt pénzen adj el nekem, hogy egyem,
És vizet pénzért adj nekem, hogy igyam, csak hadd menjek át
gyalog
29. c. Abba az országba, melyet az Úr, a mi Istenünk ad nekünk.
Amig átmegyek a Jordánon.

államként említ. Ezeket a *kaftoriak* irtották ki, akik Ám. IX. 7. szerint filiszteusok voltak. Ezekből a jegyzetekből az látszik, hogy voltak az ország őslakóival foglalkozó irodalmi művek is Izráelben.

4. A keleti országrész elfoglalása

(II. 24—III. 7.)

24. v.) Közvetlen a 19. vhez kapcsolódik: Ammon fiainak földjéhez nem szabad nyúlnotok, hanem *menjetelek át az Arnonon*, és támadjátok meg Szihont; Arnon u. i. miután Szihon a tőle északra eső részeket elvette (Num. XXI. 26), határfolyó volt közte és Móáb között. Tehát a helyzet így képzelendő: az észak felé haladó Izreál előtt az Arnonon túl jobb felé szemben volt Ammon, balfelé pedig az emori; és neki az emoriak ellen kellett fordulnia. 25. v.) *Ijedségeteket és félelmeteket*: gen. obiect. a töletek való ijedséget és félelmet. *Rátenni a népek arcára*, felette festői kifejezés: rá van írva a félelem az arcokra. *Hogy*: „aser“ = úgy, hogy már Izráel hírére *reszkelnek és remegnek* (chálú a chúl vagy chíl = körben forog, vajudik, vonaglik. remeg ige kal perf plur 3-ik szem) a népek. Ebben már nagyon kései zsidó öntudat nyilvánul meg. 26. v.) A *követek* küldése *békességnek szavaival* egészen modern diplomatiiai lépés a casus belli keresésre. *Kedémót* Ruben területén (Józs. XIII. 18) volt a Léviták Mérári törzsének birtokában (Józs. XXI. 37). Földrajzi fekvése nincs tisztázva, de a 24. vben mondottaknál fogva keleten, az Arnon legfelső folyásánál kell keresnünk, mindenesetre Szihon birodalmán kívül. Num. XXI. 21 a követküldésről szól: de Kedémótot nem említi. 27. v.) *Útról-útra*: badderek badderek = útanként, úgy, hogy nem tér le róla. 28. v.) l. II. 6. *Gyalog*; héb: „lábamon“: az átvonulás veszélyeit a minimalis

29. a. b. Amiképen cselekedtek velem Ézsau fiai, kik Széirben laknak,
 És a moábiak, akik Árbán laknak.
30. De nem akara Szihon, Hesbon királya átereszteni bennünket rajta,
 Mert megkeményítette az Úr, a te Istened, az ő lelkét,
 És erőssé tette az ő szívet, hogy kezdedbe adja őt, mint a mai nap.
31. És monda az Úr nekem: Imé elkezdtem elődbe adni
 Szihont és országát, kezd el birtokba venni az ő országát.
32. És kijöve Szihon előnkbe, ő és népe, háborúra, Jahácba.
33. És adá őt az Úr, a mi Istenünk, előnkbe.
 És megverők őt és fiait és egész népét.
34. És bevevők minden városát abban az időben, és chérem alá tettük
 Minden városban a férfiakat és a nőket és a gyermekeket:
 Nem hagyunk menekülőt, 35. csak a barmot zsákmányoltuk
 magunknak
 És a városok martalékát, amelyeket bevettünk.

fokra akarja redukálni. 29. v.) Ebben a versben három sor van, melyek eredetileg olyan rendben voltak, mint a mi fordításunkban most: valami véletlen folytán azonban az első sor (c) a harmadik (b) után jutott. De mivel így ebben a helyzetben nagyon értelmetlenül állott, egy írástudó oda írta eléje, hogy: *amíg átmegyek a Jordánon*. Erre a magyarázó jegyzetre viszont itt, a sor eredeti helyén nincs szükség. Törlendő. Így az értelem teljesen helyre áll. A 29 ab. v. egy új strofát kezd, és egészen simán csatlakozik hozzá a 30. v. Az *Ézsau fiai* példájára (8 v.) való hivatkozásban nem az étel-ital pénzért való adásán van a hangsúly, hanem az ország határán való békés átbocsátáson: és így egészen jól megállhat a moábiakra való hivatkozás is, akikről ugyan nincs megírva, hogy az átvonulóknak pénzért adtak volna ételt és italt, de az igen (13. 18. v.) hogy Izráel fiai átvonultak határukon. (A XXIII. 5 magyarázata is ide helyesbítendő.) 30. v.) De ezt a kérést visszaütöztette Szihon, aki nem akarta őket *átereszteni*, héb átvinni *rajta* (bó], t. i. országán. De ez a makaesség is Istentől volt, Izráel érdekében, mint az egyiptomi történetben a Faraó szívének megkeményítése. Isten néha a bűnnel büntet, l. Józs. XI. 20 Jes. VI. 10. 31. v.) v. ö. 24. v.) *Kezdd el birtokba venni*, a héber szöveg szerint „háchéh rás láreset“ = „kezd el, vedd birtokba, hogy birtokba vedd“, lehetetlen; itt „rás“ (pauzában „rés“ helyett) és „láreset“ egymásnak variánsai, egyik törlendő. 32. v.) Szihon *Jahácbán* vette fel a csatát, fővárosától délre, Díbon és Medeba közt. Jahácnak változatos sorsa volt. A rübeni merarita lévita városok közt is említettik. 33. v.) Szihon *fiai* (Ketib: fia) egyebütt nem említettnek. 34. v.) A *cherem* végrehajtásáról Num. XXI. 21—25, mely ezt az eseményt elbeszéli, nem szól. *Minden városban a férfiakat*, stb. héb *ír melim* = a várost amennyiben férfi, stb. volt. 35. v.) Egészen a XX. 10—18 értelmében. A *városok martaléka* az a vagyon, ami a városokban a hódítóknak martalékul esett. *Bázzónú* a III. 7.-ben bazzónú ez a rendes alak. 36. v.) *Aroér*, mint meg is magyarázza a vers, *Arnon patakának* (l. 24. v.)

36. Aroértől fogva, mely Arnon patakának partján van,
 És a várostól fogva, mely a völgyben van,
 Gileádig nem volt város, mely erősebb volt volna nálunk;
 Valamennyit előnkbe adta az Úr, a mi Istenünk.
37. Csak Ammon fiainak országához nem közeledtél,
 Az egész Jabbók-patak oldalhoz és a hegy városaihoz,
 És semmihez, amit eltiltott az Úr, a mi Istenünk.

Básán elfoglalása

- III. 1. És megfordulánk és felmenénk a Básán útján;
 És kijöve Og, a Básán királya, előnkbe,
 Ő és az ő egész népe, háborúra, Edreibe.
2. És monda az Úr nékem: Ne félj tőle,
 Mert kezedbe adtam őt és egész népét és országát;
 És tégy vele úgy, mint Szihonnal,
 Az emoriak királyával, aki Hesbonban lakik.
3. És kezünkbe adá az Úr, a mi Istenünk Ogot is,
 A Básán királyát, és az ő egész népét;
 És megverök őt úgy, hogy nem hagyunk menekülőt,
4. És elvevök minden városát abban az időben,
 Nem vala város, melyet el nem vettünk tőlük;
 Hatvan várost, Argob egész kerületét,
 Og királyságát Básánban.

partján van. A város, mely a völgyben van (Józs, XIII. 9. 16.) szintén itt e patak völgyében keresendő: ezek adják meg a déli határt. Az északi határ Gileád, egy sokat emlegetett hegyvidéki tartomány a Jordán keleti partján: Józs. XII. 2 szerint ennek fele a (Jabbóktól délre) Szihon birodalmához tartozott. De volt egy Gileád nevű város is, Bir. X. 17 Hós. VI. 8. stb. Erősebb: szágbáh min = meredek, erős. Itt: egy sem volt olyan, hogy be ne tudták volna venni. 37. v.) De a 19. v. parancsát pontosan megtartották. A Jabbók-patak oldal (I. 19. v.) Szihon országának keleti határa Ammon felől: a hegy városai természetesen az ammoni hegyvidék a Jabbók legfelső folyásától délkeletre.

III. 1. v.) *Básán* (I. I. 4.) rendszeren névelővel: a Básán, híres termékeny föld a Jarmuk és Jordán északi szögében. *Edrei* a Jarmuktól délre a Genezáret és Horán között. 2. v.) *Adtam*, perf. confidentiae: már annyi, mintha keze be adtam volna. 3. v.) Num. XXI. 35. hozzá teszi, hogy *megverök őt* „és fiait“, mint Deut. II. 33. v. meg Szihonhoz. *Nem hagyunk menekülőt* (I. II. 33.), *his'ir* perf. feltűnő (has'ir inf. helyett), de többször előfordul másutt is, VII. 24: XXVIII. 48. 55: Num. XXI. 35: Józs. VIII. 22. stb. (Bertholet). Az 1—3 vhez I. Num. XXI. 33—35. 4. v.) *Argob egész kerülete* (I. 13. v. és I. Kir. IV 13.) a Targum szerint = Trachonitis: *hatvan város* volt benne, tehát ez lehetett Og királyságának legerősebb és legműveltebb része,

5. Mind ezek megerősített városok
Magas kőfalakkal, kapukkal és reteszekkel;
Kivéve a mezővárosokat, nagy számmal.
6. És chérem alá tettük őket, mint tettünk Szihonnal,
Hesbon királyával, chérem alá minden városban
7. A férfiakat és a nőket és a gyermekeket, 7. de a barmot mind,
És a városok martalékát magunknak zsákmányoltuk.

A keleti országrész felosztása

8. Így vevők el abban az időben az országot
Az emoriak két királyának kezéből, (mely a Jordánon túl van)
Arnon patakától a Hermon hegyéig.
9. A cidoniak Szirjonnak mondják a Hermon,
És az emoriak, Szenirnek mondják azt.
10. A síkság minden városát és az egész Gileádot,
És az egész Básánt Szalkáig és Edreiiig,
Og királyságának városaiig Básánban.
11. Mert csak Og, a Básán királya maradt meg
A refáim maradékaik közül: ime koporsója vaskó koporsó.
Nemde Ammon fiainak Rabbájában van?
Kilenc sing a hossza és négy sing a széle férfikönyvek szerint.

úgy hogy verstünk egyenesen *Og királysága*-val azonosítja. 5. v.) E megerősített városokon kívül még nagy számban (harbéh me'ód) voltak itt mezővárosok is, héb. t. i. *perázi* = nyílt helységben élő, paraszt (ha nem = „perizzi“) tehát *aréj happerázi* = parasztvárosok. Ezek nem voltak megerősítve. A Gileád határán ma is található sok bazalt és dolerit kockából épült erődítmény. 6. v.) I. II. 34. v. A *hacharém* inf. abs. adverbialiter; megismétli a *vannacharém* verbum finitumot 7. v.) I. II. 35.

5. A keleti országrész felosztása

(III. 8—17.)

8. v.) Összegezi a II. 24—III. 7.-vben mondottakat, az ország felosztásának előzményéül, amire azonban csak a harmadik strófában (12. c. vben) kerül a sor. *Mely a Jordánon túl van*, az „országra“ megy vissza, tehát nem jó helyen van; nyugat-jordáni állásponton szól, tehát nem illik Mózes beszédébe; és végül a ritmusba sem fér: förlendő. 9. v.) Az összefüggést zavaró, szaktudós jegyzet; nem fér a strófába. A Hermon messze vidéken úr, gyönyörű havas, és így sok neve is van. Lehet, hogy a különböző nevek a hegy különböző oldalait jelölik. 10. v.) Ezek az accusativusok még mind a 8 v. „így vevők el“ ígéjének tárgyai. A *síkság*, *misór*, a „jásar“ ígétől, egyenes földet jelent; de itt valószínűleg tulajdonnévi értelemben egy valamely síkságot, és pedig a IV. 43-ban is említettet, az Arnontól északra. *Gileád*, I. II. 36. v.) *Básán* és *Edrei*, I. I. 4. *Szalka*, Edreitől délkelet-keletre 45 km-éternyire a Jarmuk egy felső ágánál, a Básán déli határvárosai voltak. 11. v) Og nevéhez fűz, egy, a többitől eltérő ritmusú négysó-

12. Hát ezt az országot vettük birtokunkba abban az időben.
Aroértől fogva, mely Arnon patakánál van,
És Gileád hegyének felét (és városait) adtam a Rubeninek és Gádinak
13. És a Gileád többi részét és az egész Básánt, Og királyságát
Adtam a Manassé feltörzsének, Argob egész kerületét.
Ez az egész Básán neveztetett Refaimországnak.
14. Jáir, Manassé fia, elvette Argob egész kerületét
A gesuriak és Maakátiak határáig.
És nevezé őket az ő nevééről (a Básánt) Jáir faluinak (a mai napig).
15. És Mákirnak adtam Gileádot.
16. És a rubeniaknak és gádiaknak adtam Gileádtól
Arnon patakáig, a patak közepe határ is,
És Jabbókig, a patak Ammon fiainak határa.

ros strófában egy olyan régiség-tani jegyzetet, amelyeket II. 10–12. 20–23-ban láttunk. E szerint Og a régen letűnt óriások maradványa volt (I. Józ. XII. 4.). *Koporsóját* (eresz = ágy és koporsó), mely *vas-kőből* (barzel = vas, bazalt) volt, Rabbat-Ammonban szerzőnk korában még mutogatták. Annak óriási méretei bizonyították a késő utódok előtt az ősi refaim óriás voltát. A *sing* mérték alapja egy felnőtt férfikönyök. 12. v.) Az ország-rész birtokba vételének újból való megállapításával csak most tér át tulajdonképeni tárgyára, az ország-rész felosztására. *Aroér*, I. II. 36. *Gileád* hegyvidékének fele innét (a II. 36 értelmében) körülbelül a Jabbókig eső rész. *És városait*, túlterheli a stichost, szükség pedig nincs rá, mert a földdel vele járnak a városok. 13. v.) I. III. 4. v.) 14. v.) *Jáir*, *Manassé fia*, azaz csak utóda (I. I. Krón. II. 22), *elvette*, nem „kapta”, hanem meghódította. T. i. Gileád Num. XXXII. 41. szerint Mákiré volt, és Jáir (a bíró? Bir. X. 3) elvette tőle annak falvait, és nevezé azokat Jáir falvainak: de mivel I. Kir. IV 13. szerint ugyancsak Jáirnak *Argob kerületében* (I. 6. v.) *Básánban*, volt 60 erős városa, a későbbi hagyományban összezavarodott és összececerelődött ez a kettő: Jáirnak a Gileádban lévő falvai, és a Básánban, Argobban lévő városai. Szerzőnk is itt a Num. XXXII. 41-nek Gileád falvaira alkalmazott kifejezését, hogy „elvette”, Argobra alkalmazza. Jáir falvai és városai és azoknak számai nagyon variálnak a kései hagyományban. Bir. X. 4. szerint Jáir 30 fiának volt 30 városa, melyeket Jáir faluinak neveznek mind a mai napig Gileádban. I. Krón. II. 22 szerint pedig 23 városa volt ugyancsak a Gileád földén. A 3-ik sorból a *Básánt* és a *mai napig* szavak törlendők a ritmus érdekében: de különben is nem a Básánt nevezi Jáir az ő faluinak, és Mózes ajkára sem illik a „mai napig.” 15.) v.) *Mákir*, (Num. XXXII. 39.) *Gileádot*, t. i. a 12. 13. v. értelmében fenmaradó felét. A 14 és 15 vers egy négysoros strófa, mely a Manassé feltörzsének részletes osztozkodásáról szól az egyes manasséi nemzetségek között. Egy szaktudós toldása. 16. v.) Ez a 12. vnek variánsa, mely Ruben és Gád részét nem Arnontól Gileádig, hanem Gileádtól Arno-hig adja ki. A *patak közepe határ is*: tók nachal ugbül, erőltetett kifejezés. Lehet így is: a patak közepét és határát, t. i. a patak vidé-

17. És az Arabát és a Jordánt, és pedig határu,
Genezárettől Araba tengeréig, a Sóstehgerig,
A Piszga-hegy lejtői alatt, keletre.

Mózes imája

18. És parancsolék néktek abban az időben, mondván:
Az Úr, a ti Istenetek, néktek adta ezt az országot örökségül.
Felgyürközve menjetek át testvéreitek előtt,
Izráel fiaí előtt mindnyájan, akik harcképesek vagytok.
19. Csak nőitek és kicsinyeitek,
És jószágotok, tudom, hogy jószágotok sok van nektek,
Maradjanak városaitokban, (melyeket adtam nektek,)
20. Amíg nyugalmat ad az Úr testvéreiteknek, mint nektek.

Mikor birtokukba veszik ők is azt az országot,
Melyet az Úr, a ti Istenetek, ad néktek a Jornánon túl,
Akkor térjetez vissza, ki-ki az ő birtokára (melyet adtam
néktek.)

A 21. és 22. v. a 29. után jön.

---

két. Azt akarja kifejezni, hogy a patak sodra a határ. *És Jobbókiq*, t. i. annak legfelső folyásáig, mely északkelet-keleti irányban folyik, és (II. 37.) határ volt Szihon és Ammon között. 17. v.) Gád és Ruben nyugoti határát írja le. Ez az Araba, de annak csak keleti fele, mert a *Jordán a határ* (itt is *ugbúl!*) Genezárettől a Holttengerig (Araba tengere, vagy Sóstenger,) és pedig a moábi Piszga-hegység déli kifutójaig, mely északról kissé nyugatra hajolva szinte az Arnonnak a Holttengerbe torkolásáig nyúlik. *Asdót* plur. st. constr. *asédáh*-tól, mely = kiöntés, lejtőség, ahol a hegy vizei összefolynak. *Keletre*, t. i. a Piszga keletre van a Sóstengertől. A 16—17. vhez, mely egy hatsoros strófa, l. Józ. XII. 1—6. A 14—17 különben 1 × 10 soros strófa, mint II. 20—23. E szakaszban a toldások eltávolítása után megmarad 2 × 6 soros strófa a 8. 10. 12. 13. versekben.

6. Mózes imája

(III. 18—28.)

18. v.) *És parancsolék néktek*, t. i. a Ruben, Gád törzsének és a Manassé féltörzsének, akikhez ez az intés szól; helytelen tehát az „etkem“-et „ótám“ ra változtatni. *Felgyürközve*, chalucim: a chalac-tól, mely: I. leház, II. megszabadít, III. felövez. *Testvéreitek előtt*: Num. XXXII, 16—18 szerint maguk az illető törzsek ajánlják fel; Józ. I. 12—16 szerint pedig Józsué a Mózes parancsára hivatkozva utasítja őket, hogy menjenek át testvéreik előtt, és segítsenek nekik a nyugati országrész elfoglalásában. 19. v.) *Melyeket adtam nektek*, felesleges megjegyzés „városaitok“-hoz. 20. v.) E vers első sora az előző strófát zárja; három utolsó sora pedig a 23. verssel együtt egy négysoros strófát alkot. A 21. és 22. vers, mint a 28. versben foglalt parancs

23. És könyörgök vala az Úrhoz abban az időben, mondván:
24. Uram, Te elkezdted megmutatni a te szolgáltnak:
 Nagyságodat és erős kezedet;
 Mertki olyan Isten a mennyen és a földön, aki olyanokat cselekszik,
 Mint a te cselekedeteid és hőstetteid?
25. Óh, hadd menjek át, hogy lássam azt a szép országot, (mely
 a Jordánon túl van),
 Ezt a szép hegyet, és a Libanont!
26. De haragvék rám az Ur ti miattok, és nem hallgata rám;
 És monda az Úr nékem Elég!
- Ne szólj többet nékem ebben a dologban:
27. Menj fel a Piszga csúcsára,
 És emeld szemeidet nyugatra és északra és délre és keletre,
 És nézd meg szemeiddel.
- Mert nem mégy által ezen a Jordánon:
28. Utasítsd azért Józsuét, és bátorisd és erősítsd őt:
 Mert ő fog átmenni ez előtt a nép előtt,
 És ő adja nekik örökükbe az országot, melyet meglátsz.

végrehajtása, csak a 29-ik vers után jön. 23. v.) *Abban az időben*, mikor Mózes az elfoglalt földet kiosztotta és a keleti országrészben letelepített törzseket utasította, hogy a nyugati országrészbe ők is menjenek át testvéreiknek segíteni: akkor gondolt csak magára. 24. v.) A nagy kéréshez nagy bevezetés. Amit eddig mutatott az Úr Mózesnek az a kezdet: szép befejezés volna, ha a következő kérést is teljesítené! 25. v.) *Szép*, héb. jó; a *szép hegy* az egész kánaáni (nyugatjordáni) hegyvidék. *Mely a Jordánon túl van*, felesleges glossa. 26. v.) *De haragvék*; héb. „vajjittabbér“, „'ebrá:h“ = düh szótól, nagyon erős kifejezés. A LXX. enyhíti: hüpereide me = nem vett tekintetbe. Sokan így: „felgerjede“, vagy „megharaguvék“ de akkor méltán lehet kérdezni, hogy miért épen most? Világos, hogy itt az I. 37-re van célzás, amire még IV. 21 is vonatkozással van: tehát itt arról van szó, hogy az akkori megharagvásnak következménye alól most sem hajlandó az Úr őt felmenteni. 27. v.) A *Piszga*, I. 17. v.) Num. XVII. 12-ben Abarim, mely hegységhez a Piszga is tartozik. *És keletre*, csak a teljesség kedvéért van itt, mert különben e hegytől keletre nem sok volt az ígert földéből. Csak *szemmel* láthatod, de be nem mégy. 28. v.) I. I. 38; Num. XXVII. 15—23. Józsué bizonyos tekintetben Mózesnek alteregója.

Ne csinálj istenképeket!

29. És lakunk vala a völgyben, Bét Peorral szemben.
21. És Jósuenak parancsolék abban az időben, mondván
Szemeid láttak mindent,
Amit cselekedett az Úr, a te Istened, ezzel a két királlyal.
Úgy fog cselekedni az Úr
Mindazokkal a királyságokkal, ahova te által mégy.
22. Ne félj tőlük, mert az Úr a ti Istenedek, ő harcol értetek.

- IV 1. Most hát Izráel. hallgass a szabályokra,
És a törvényekre, melyeket én tanítok néktek,
Hogy megcselekedjétek avégre, hogy éljeteK,
És bemenjeteK és birtokba vegyéteK azt az országot,
Melyet az Úr, atyáitok Istene ad néktek.
2. Ne tegyeteK hozzá az ígéhez, amit én parancsolok néktek,
Es ne vegyeteK el belőle;
Megőrizvén az Úrnak, a ti Istenedeknek parancsolatait,
Melyeket én parancsolok néktek.
3. Saját szemeiteK látták, amit cselekedett az Úr Baál Peorban.
Hogy minden férfit,
Aki Baál Peor után ment, kiirtott az Úr, a te Istened, közüled.
4. Ti pedig, akik ragaszkodtatok az Úrhoz, mind élteK ma.

7. Ne csinálj istenképeket!

(III. 29. 21. 22. — IV. 1—20.)

Ennek az éneknek a tárgya az istenképek eltiltása, melyhez azonban a krónikás énekek rendes szokása szerint csak hosszú bevezetés után, nagy kerülővel érkezik el. Kiindul abból, hogy Mózes megadja az utasítást Jósuenak a III. 28 értelmében, ehez fűzi aztán intelmeit a törvénynek az új országban leendő pontos megtartására, mely intelmek a Baál Peorra való emlékeztetéssel az istenképek tilalmazásában csúcsosodnak ki.

III. 29. v.) Ez nem történeti adat akar lenni, hanem a krónikás ének szokott helyzet-beállítása. *Bét-Peor* Baál Peor moábi isten kultuszhelye (a Peor hegy egyik csúcsa a Piszga, vagy Abarim hegy-ségnek), 6 római mérföldre keletre Liviastól, mely Jerikóval szemben feküdt. A *völgy*, melyben Izráel táborozott, ezzel a kultuszhellyel szemben volt. 21., 22. v.) Ez a két vers tartalmazza a 28. v. utasításának végrehajtását, tehát itt van a helye. Ehez nagyon jól kapcsolódik a IV. 1. v.) *Most hát* a III. 21—22-ben mondottak után. nincs más hátra, mint megfogadni a következőkben (2—20. vhen) mondottakat: *a végre, hogy éljeteK*. Ennek nem helyes eschatologicus értelmet tulajdonítani (mint Bertholet), mikor az életben maradás célja nyíltan meg van mondva: hogy birtokba vehessék az ígért országot. 2. v.) I. XIII. 1. Már tisztán tükröződik a kánon fogalma, mint Jel. XXII. 18-ban. 3. v.) *Saját szemeid látták*, héb.: „szemeid azok, amelyek

5. Imé tanítottalak titeket szabályokra,
És törvényekre, mint parancsolta nekem az Úr, az én Istenem.
Hogy úgy cselekedjete az országban,
Aho va, ti bemenendők vagytok, hogy bírto ka vegyétek azt.
6. Őrizzétek meg azért és cselekedjétek meg,
Mert az lesz bölcseségte k és ételmességte k a népek szemeiben,
Hogy hallják mind ezeket a szabályo kat,
És azt mondják: Csak bölcs és értelmes nép ez a nagy nemzet!
7. Mert mely nagy nép az, melynek istenei
Oly közel vannak hozzá, mint az Úr, a mi Istenünk,
Mindenkor, amikor kiáltunk hozzá?
8. És mely nagy nép az, amelynek olyan igazságos
Szabályai és törvényei annak,
Mint ez az egész thóra, amelyet én előtökbe adok ma?

látták" *Badl Peor* nem csak istennév (I. III. 29.), hanem helynév is (I. Hózs. IX. 10.) Egy hegyet is hívtak Peórnak (Num. XXIII. 28.) A történet különben (Num. XXV 1—4.), amire itt hivatkozás van, csak annyiban rejt magában tanulságot, illetőleg csak annyiban alkalmazható óvó például énekünk szempontjából, amennyiben az Úr iránt való hűtlenség büntetéséről van benne szó. 4. v.) *Akik ragaszkodtatok*, stb.: I. még X. 20; XI. 22; XIII. 5. XXX. 20; és I. Kor. VI. 17 is. A hét-peori eset tanulságát annak ellenkezőjével élezi ki: a ragaszkodás jutalma élet. 5. v.) *Tanítottalak*, akik ez ígét a Deuteronomiumra vonatkoztatják, azoknak itt a perfectum megmagyarázhatatlan. A sok magyarázási kísérlet között a legtetszetősebb Bertholet magyarázata, aki szerint a *veéh* (=áme) ige után ha verbum finitum következik, az mindig perf. (pl. Ez. IV. 5; Gen. XLI. 41), ami azonban jelen idő értelmében áll. De erre sincs szükség, mert itt „thóra” nem deuteronomium értelmében áll: hanem minden egyes ének egy-egy thóra, szabály és törvénytartás. Mózes előre megtanított nekik mindent, hogy majd ha bemennek: *úgy cselekedjete az országban*, stb. 6. v.) E törvények megcselekvésében fogják az idegen népek Izráel bölcsességét és ételmességét felismerni és irigységgel vegyes tisztelettel elismerni: *csak bölcs*, stb.! Ebben világosan megnyilvánul a zsidóknak az ő könyvvallásukon alapuló fölényérzete minden népek felett. A strófabeosztás alapja itt a 7-es szám. A III. 29. 21. 22-ben van 1×7 sor. a IV. 1—6-ben pedig 3 strófa a 5+8+8 sorával, ami 3×7 sor. 7. v.) Szép gondolat, hogy az idegen népek dicséretének alapja nem a nép kiválóságában van, hanem egyfelől az ő Istenének közelségében és imameghallgatásában; másfelől pedig 8. v.) *törvényeinek igazságos voltában*. Az 5. v. perfectumának megvilágítására is szolgálhat, hogy itt a thóra alatt kétségtelenül ez a szakasz értendő, amit most tárgyalunk. Ez a stófa 6 soros; ennek fejében aztán a következő (9—10. v.) 8 soros; tehát a 7-es alap érvényben marad.

E hosszas bevezetés után itt kezd végre áttérni tulajdonképeni tárgyára. 9. v.) *Csak* korlátozó: eddig széles mederben folyó előadá-

9. Csak vigyázz magadra, és vigyázz lelkedre nagyon!
 Hogy el ne felejtssd a dolgokat, melyeket láttak szemeid.
 És el ne távozzanak szivedből életednek minden napjaiban.
 És ismertesd meg azokat fiaiddal és fiadnak fiaival.
10. A napot, melyen álltál az Úr, a te Istened előtt a Hórebén.
 Mikor mondta az Úr nekem: Gyűjtsd össze nekem a népet.
 Hogy hallassam velük szavaimat, hogy tanuljanak meg engem
 félni.
 Míg ők élnek a földön, és fiaikat is tanítsák meg.
11. És közelítettetek és megálltatok a hegy alatt:
 És a hegy ég vala tűzben, az ég szívéig sötétség, felhő és homály.
12. És szól vala néktek az Úr a tűzből,
 Szavak hangját hallotok, de alakot nem láttok vala, csak hangot.
13. És kijelenté néktek az ő szövetségét,
 Melyet parancsolt néktek, hogy megtartsátok, a tizparancsolatot.
 És felírá azokat két kötáblára.
14. Nekem pedig megparancsolá az Úr
 Abban az időben, hogy tanítsalak benneteket törvényekre,
 És szabályokra, hogy megselekedjétek azokat
 Az országban, amelybe átmentek, hogy hírtokba vegyétek azt.

sát itt kezdi szűkíteni, hogy aztán egy dologra irányítsa, amit nagyon ki akar emelni. Erre való előkészítésül itt olyan nagy *dolgokra* hívja fel a figyelmet, amelyeket nem csak a jelen nemzedéknek kell élénk emlékezetében tartani, hanem a jövő nemzedékeknek, a *fiak fiainak* is. (VI. 7, 20. s köv. XI. 19: XXXII. 46.) Ezek közül a nagy dolgok közül aztán a 12. v. emeli ki a főt. 10. v.) A *napot*, még az „al tiskach“ tárgya. Ezt azért nem szabad elfelejteni, mert ezen történt az az emlékezetes nagy dolog, t. i. a szinai (hórebi) törvényadás, I. Ex. XIX. 9 s következőkben. *Hogy* (aser) *tanuljanak meg engem félni*. lejár'áh, femininum alakú inf. mint I. 27-ben, stb. 11. v.) V. ö. Ex. XIX. 16. skv. A *sötétség, felhő és homály* nem határozói accusativusok, hanem színező csonka mondatok alanyai, mint a régi Károli fordítja: a Rev. „mindamellettje“ lapos okoskodás. 12. v.) Ez az a nagy jelentőségű dolog, melyre a jelen thóra építve van. Hogy a nép Isten szavát *hallotta*, de *alakját* (temunah) *nem látta*. A hangsúly azoít van, hogy nem látták. Az a temunáh, amiről Num. XII. 8. szól, hogy Mózes látta, itt is itt volt a *tűzben*, ahonnt kiszólt, de a nép u m látta. 13. v.) A *tizparancsolat* az a törvény, amelyben *kijelentette* Isten az ő népével való *szövetségét*, azaz szabályozta a közte és népe közt lévő vallásos viszonyt. A szövetség = vallás. A két kötáblára nézve I. Ex. XXIV 12; XXXI. 18. és v. ö. Ex. XXXIV 1. 14. A tizparancsolatot Isten maga írta fel két kötáblára, Mózesnek pedig *megparancsolta*, hogy *törvényekre és szabályokra* tanítsa a népet az új hazában való alkalmazásra. Itt némelyek az Ex. XX. 22—XXII. 19-ben a tizparancsolathoz fűződő Szövetség könyvére, mások egyenest az egész

15. Vigyázzatok azért a ti lelkeitekre,
Mert nem láttatok semmiféle alakot, amely napon az Úr
Szólt hozzá'ok a Hórebén a tűz közepéből.
16. Nehogy elvetemedjeteK és csináljateK magatoknak
Istenképet bármi szoboralakra, férfi- vagy nőmintára.
17. Bármi barom mintájára, mely a földön van,
Bármi szárnyas mintájára, mely az égen repül,
18. Bármi csúszó-mászó mintájára a földön,
Bármi hal mintájára, mely a vízben van, a föld alatt.
19. És nehogy felemeld a szemeidet az égre.
És meglásd a napot és a holdat és a csillagokat, az ég egész seregét.
És elragadtassál és leborulj előttük,
És azokat imádd, akiket kiosztott az Úr, a te Istened
Minden népeknek az egész ég alatt.
20. Titeket pedig felvett az Úr, és kihozott benneteket
A tüzes kemencéből, Egyptomból,
Hogy legyetek néki örökségnépe, mint a mai nap.

Deuteronomiumra gondolnak: de jobb csak a következő szabályokra gondolni, melyek a tizparancsolatból és annak kiadási körülményeiből kifolyólag eltiltják az istenképeket. 15. v.) Ezért szögezi le újból, hogy *nem láttatok semmiféle alakot. Vigyázzatok*, héb.: őrizkedjeteK. 16—18. v.) Ez az egész ének főcélja: mindenféle istenkép eltiltása. *Nehogy elvetemedjeteK*, héb.: taschitún rosszul cselekedjeteK, XXXI. 29; Jes. I. 4; XI. 9; LXV. 25; Jer. VI. 28. *Peszal* = istenkép általában. Szemel = szobor; héb.: „bármi szobor alakjának istenképét”. *Szárnyas madár*, fogsági és fogság utáni kifejezés. Ez. XVII. 23; XXXIX. 4. 17 Gen. VII. 14; Zsolt. CXLVIII. 10. 19. v.) Az Isten kiábrázolásáról végül áttér az ég seregének (II. Kir. XVII. 16.) imadására, ami Izráel vallásának őseleme volt, és különösen Manassé idejében (698—643) újult fel ismét nagy erővel. *Elragadtassál*, veniddachtá (nádach nif): rá kökessél: az önkéntelenséget akarja kifejezni. Érdekes gondolata, hogy az égi testeket Isten a többi népeknek osztotta ki imadás tárgyául, Alexandriai Kelemen szerint azért, hogy „nehogy tökéletesen isten nélkül lévén, tökéletesen megromoljanak” „Tehát a többi népek is az övéi, mert Ő adott nékik isteneket: de, 20. v.) Izráel különösképen az övé, *örökség népe* (VII. 6; XIV. 2; XXVI. 18.) neki: személyes tulajdona: *mint a mai nap*; ezt a méltóságot tehát szerzőnk korában ismerték és nagyra értékelték. Ez ennek az éneknek a csattanója: az Egyptomból való kiszabadítás, a bét-peori csapás, a hórebi kijelentés, és az istenképek tilalma mind arra szolgált, hogy ez nyilvánvalóvá legyen.

Csak az Úr az Isten!

21. És az Úr haragvék rám miattatok, és megesküvék,
Hogy nem lépem át a Jordánt, nem megyek be abba a szép országba,
Melyet az Úr, a te Istened, ad néked örökségül,
22. Mert én meghalok ebben az országban, nem lépem át a Jordánt,
És ti átléptek és birtokba veszitek azt a szép országot.
23. Őrizkedjetek, nehogy elfelejtsetek szövetségét az Úrnak.
A ti Isteneteknek, melyet kötött veletek;
És csináljatok magatoknak istenképet bármi alakra,
Amit eltiltott neked az Úr, a te Istened.
24. Mert az Úr, a te Istened megemésztő tűz, féltékeny Isten.

8. Csak az Úr az Isten!

(IV. 21—40. 44—49.)

Mózes halála előtt inti az ígélet földére bevonulandó népet arra, hogy az Úr szövetségét, különösen az istenkép tilalmát, híven tartsa meg, fiait is abban nevelje: mert különben elveszti az országot, és a fogság szenvedései fogják majd visszatéríteni az Úrhoz. Mert az Úr féltékeny is, irgalmas is, és Izráelt a történelem folyamán úgy vezette, hogy az közvetlen látásból tudhatja, hogy csak az Úr az Isten, nincs több. Az ének nyolc strófából áll, melyek közül kettő ötsoros, a többi tizsoros, u. m. az Úr megemésztő tűz (21—24. v.): az istenképekért a büntetés a fogság lesz (25—27. v.); a fogság megtérésre segíti a népet a napok végén (27. be.—30. v.); mert az Úr nem felejtí el a hórebi szövetséget (31—33. v.): sem az egyiptomi kiválasztást (34. v.); és mert mindezek által Izráelnek mutattatott meg, hogy csak az Úr az Isten (34—39. v.). Őrizd meg azért törvényét (40. v.) Záró strófa 44—49. v.)

Az Úr megemésztő tűz. 21. v.) E vers egy kis igyekezet árán összefüggésbe hozható ugyan az előzővel (titeket kihozott az Úr Egyiptomból, nekem pedig nem szabad átmennem a Jordánon); de a ritmus azt mutatja, hogy itt egy új ének kezdődik, mely szintén felöleli ugyan az istenképtilalmat, mint az előző, de más vonatkozásban tárgyalja azt. *És az Úr haragvék rám* stb. I. I. 37 III. 26. *És megesküvék*; Num. XX. 12-ben esküről nincs szó. 22. v.) Ez a két vers (21. 22.) adja a helyzetrajzot, melyhez az ének fűződik. 23. v.) Kiegészítő intelem a helyzetrajzhoz: mikor átmentek, *el ne felejtsetek*, amire én halálom előtt intettem: az Úr szövetségét (13. v.) és annak főpontját, az istenképtilalmat (16. v.). *Ami eltiltott*, héb. „parancsolt“, t. i., hogy ne csinálj. 24. v.) Az előző intés megokolása. Hogy az *r megemésztő tűz* (Ex. XXIV. 17 Jes. XXIX. 6; XXX. 27. 30) az az ő szentségének természetes képe, ami itt az istenképekkel van szembeállítva. Hasonlóképen az is, hogy *féltékeny Isten* (V. 9: VI. 15; Ex. XXXIV. 14.); nem tűri, hogy az ő dicsősége és tisztelete az ő kiábrázolásaira vitessék át.

25. Ha fiakat nemzesz és fiaknak fiait,
 És megvénhedtek az országban és elvetemedtek,
 És csináltak istenképet bármi alakra,
 És azt cselekszitek, amit gonosznak lát az Úr,
 A ti Istenetek, hogy Őt ingereljétek:
26. Tanúul hívom ma ellenetek az eget és a földet,
 Hogy kiveszvéen kivesztek arról a földről,
 Melyre átmentek a Jordánon, hogy birtokba vegyétek azt.
 Nem éltek rajta sokáig, hanem kiveszvéen
- (27.) Kivesztek **27.** és szétszór az Úr benneteket a népek közt.
- És maradtok kevés számmal azok között a népek között,
 Ahova elvisz benneteket az Úr,
28. És tiszteltek ott ember keze által csinált isteneket,
 Fát és követ, melyek nem látnak,
 És nem hallanak és nem esznek és nem szagolnak.
29. És megkeresitek onnét az Urat, a te Istenedet,
 És megtalálod, mert teljes szivedből és teljes lelkedből keresed Őt.
30. Ha szükségben leszel és utolérnek téged
 Mind ezek a dolgok a napok végén, akkor megtérsz az Úrhoz,
 A te Istenedhez, és hallgatsz az ő szavára.

Az istenképekért a büntetés a fogság lesz. **25. v.)** Szorosan a 23. vhez csatlakozik: ha nem ti, mostani nemzedék, hágyátok át a 23. v. tilalmát, hanem mikor mint nemzet már *megvénhedtetek* az új országban, a késő unokák teszik azt, a *fiaknak fiait*: **26. v.)** akkor is bekövetkezik a büntetés: *kivesztek* az országból. *Taní* rá *az ég és a föld*, hogy ez előre megmondott nektek. **27. a. v.)** I. XXVIII. 64; Neh. I. 8; v. ö. I. Kir VIII. 46.

A fogság megtérésre segíti a népet a napok végén. **27. bc. v.)** A fogságnak első fájdalmas következménye lesz, hogy *kevés számmal* (héb: *mtéi miszpár* szám emberei I. Gen. XXXIV. 30, t. i. akiket könnyen meg lehet számlálni) lesznek, azaz megfogynak, holott legnagyobb nemzeti eszményök a nagy szaporodás. **28. v.)** A második az, hogy ott *ember keze által csinált isteneket* (az istenképek imádásának büntetése: hasonlót hasonlóval!) lesznek kénytelenek imádni (v. ö. I. Sám. XXVI. 19; II. Kir. XVII. 25. skv.). Az idegen isteneknek ilyen kicsúfolása, *fát, követ*, stb., Deuterójesájától ered. **29. v.)** Akkor megtudják majd, hogy mit tesz az Úr nélkül élni, és *teljes szívből* keresik az Urat, mint Jeremiás levele (Jer. XXIX. 13) megjövendölte, és meg is *találják*. Sokan a *keresitek* igét kijavítják egyes számra: *keresed* (héb. *ubikkastem missam*: az ige végére a többes *m* rag a *missam* szó. első betűjének megduplázásából: került). **30. v.)** A *szükség* és a nyomorúság *megtérésre* segíti a népet, *a napok végén*. Ez már a messiásvárásra utaló eschatologikus kifejezés.

Mert az Úr nem felejtí el a hórebi szövetséget. **31. v.)** A *kí* az előző strófa megokolását vezeti be: a fogság megtérését fog-nálad eredményezni, nem a te erényedből, hanem azért, mert *írgalmas*

31. Mert irgalmas Isten az Úr, nem hágy el téged,
 És nem ront meg téged, nem felejtí el
 Atyáid szövetségét, akiknek megesküdött.
32. Mert tudakozzál csak a régi napokról,
 Melyek voltak te előtted attól a naptól fogva,
 Mikor Isten embert teremtett a földre,
 És az ég végétől az ég végéig, történt-e olyan,
 Mint e nagy dolog, vagy hallatott-e olyan?
33. Hallotta-e nép isten hangját beszélni a tűzből,
 Amiképen hallottátok ti: és életben maradt?
34. Vagy próbált-e isten eljöni, hogy népet vegyen magának
 Nép közül kísértésekkel, jelekkel és csodákkal és háborúval,
 És erős kézzel és kinyújtott karral,
 És nagy félelmekkel, egészen úgy, amint cselekedet az Úr.
 A ti Istenetek Egyiptomban szemeid előtt.
35. Néked mutattatott meg tudni, hogy az Úr az Isten, nincs több.
36. Az égből hallatta veled hangját, hogy tanítson téged,
 És a földön láttatta veled nagy tűzét s szavait hallád a tűzből.

Isten az Úr (Ex. XXXIV 6.) és *nem felejtí el atyáid szövetségét*. itt nem az ősatyákkal kötött szövetségre kell gondolni, (az Ábrahámmal, Izsákkal és Jákóbbal kötöttre, akiknek *megesküdött* az Úr, mint I. 8-ban, V ö. Lev. XXVI, 42. 44. 45.) hanem a 13 vben kijelentettre. mint azt a **32. 33.** v.) kétségtelenül mutatja. E szerint ez a szövetség azért oly feledhetetlen, mert olyan rendkívüli körülmények közt jelentetett ki, amilyenek még soha elő nem fordultak, csak épen a hórebi törvényadásnál. Különösen nagy és rendkívüli kegyelem volt az (I. V 21. 23. a magyarban 24. 26.), hogy Izráel fiai mind ezek után *életben maradtak* erre még nem volt példa. Ha pedig e szerint ez a szövetség „atyáid szövetsége“, akkor világos, hogy a szerző késői utód, aki itt kiesett a tenorból.

Sem az egyiptomi kiválasztást. **34.** v.) Épen ilyen feledhetetlen és egyedül álló tény volt az, hogy az Úr Izráel népét *magának vette* az egyiptomi nép közül. *Kísértések* az egyiptomi csodák, amennyiben azokkal tette az Úr próbára a faraót; *jelek* ugyanazok, amennyiben az Úr hatalmát mutatják: *csodák*, amennyiben a rendes tapasztalattal ellenkeznek. A *háborúra* nézve I. Ex. XIV. A *félelmek* az Úr rettenetes tettei. A *néktek* szót lehet törölni a LXX-val: de a *ti Istenetek* törlésében nem kell követni Steugernagelt.

Mind ezek által Izráelnek mutattatott meg, hogy csak az Úr az Isten. Ez az egész éneknek a főgondolata. **35.** v.) Az előzőkben (31--34. v.) mondtak mutatják, a következőkben (36--38. v.) mondtak bizonyítják, hogy *néked mutattatott meg tudni*, demonstráltatott, hogy az Úr az Isten. Izráel minden kiváltságai között ez a legnagyobb, persze némileg. rationalista álláspontonról, hogy őt az Úr kiváltságos nevelése meggyszódéses monotheistává tette. **36.** v.) I. 10—12. v.:

37. És annak fejében, hogy szerette atyáidat,
Kiválasztotta magvat ő utána.

38. És kihozott téged személyesen nagy erejével Egyiptomból,
Hogy kiűzzön nálad nagyobb és erősebb népeket előled,
Hogy bevigyen téged, hogy neked adja országukat, mint a mai nap.

39. Tudd meg azért ma és vedd szivedre,
Hogy az Úr az Isten, a mennyben fent és a földön alant, nincs több.

40. Őrizd meg azért szabályait és parancsolatait,
Amelyeket én parancsolok néked ma,
Hogy jól legyen dolgod neked és fiadnak te utánad;
És hogy hosszuk legyenek napjaid a földön,
Melyet az Úr, a te Istened ad néked, minden időben.

44. Ez azért a thóra, melyet Mózes Izráel fiai előtt felállított.

45. Ezek a bizonyságok és szabályok és a törvények,
Melyeket szólt Mózes Izráel fiaihoz, mikor kijöttek Egyiptomból,

46. A Jordánon túl, a völgyben, Bét Peórral átellenben,
Szhon emori király országában, aki Hesbonban lakott vala.

(47). Akit megvert Mózes, és Izráel fiai (mikor kijöttek Egyiptomból és)
47. birtokba vették országát,

---

v. ö. Ex. XIX. 16—19. 37. v.) Az egyiptomi kiválasztást, melyről a 34. v. szólt, itt arra viszi vissza (I. X. 15.), hogy az Úr szerette atyáidat. Ennek fejében választotta ki magvat, t. i. Jes. XLI. 8. szerint Jákobot Ábrahám után. Személyesen, héb: „orcájában“ I. Ex. XXXIII. 14. 38. 39. v.) végül Kanaán elfoglalására mutat rá, mint ami Izráel szemeiben a legerősebb bizonyítéka lehet annak, hogy valóban az Úr az Isten. *Mint a mai nap*, egy mózesénekben nem botránkoztat meg.

Őrizd meg azért törvényét! 40. v.) Az előző strófában kulmináló fejtegetéseire a szerző ezzel az intéssel teszi fel a koronát.

A 41—43, mely ide nem illik, valami katasztrófa folytán helyet cserélt a 44—49-el. Ha visszaállítjuk az eredeti sorrendet, akkor nagy, eddig meg nem oldott problémák oldódnak meg maguktól: mert a 44—49 ide, a 41—43 pedig a következő énekhez, pompásan illik.

Záró strófa: 44—49. v.) E verseket általában úgy tekintik a magyarázók, mint a Deuteronomium második bevezetésének a feliratát; de sokkal helyesebb ezt ide venni az előző ének záróstrófájának, amelyre szemmel láthatólag visszamutat. 44. v.) *Ez*, nem az ezután következőre mutat, hanem az előzőre, ami már előttünk van: és *thóra* nem a Deuteronomiumra vonatkozik, hanem oly értelemben áll, mint a 8. vben. 45. v.) A *bizonyságok* a 26. v-re utalnak. 46 v.) *Bét Peórral átellenben*, a helyzet tehát ugyanaz, mint III. 29 ben, t. i. az előző énekben, mellyel ez az ének is összefügg. A *Jordánon túl*, I. I. 1. *Akit megvert Mózes*, I. I. 4; II. 31—37 ehez időrendileg nem illik az a meghatározás, hogy „mikor kijöttek Egyiptomból“, ami valószínűleg a 45. vből csúszott ide. 47. v.) A M. szerint így kezdődik: és

- És Ognak, a Básán királyának országát (az emoriak két királyáét, akik voltak a Jordánon túl napkeletre),
 48. Aroertől, mely Arnon patakának partján van, Szirjon hegyéig,
 (49). Azaz Hermonig, 49. és az egész Arabát a Jordánon túl,
 Keletre, az Araba tengereig, a Piszga lejtőjének lábainál.

A tízparancsolat

41. Akkor választta Mózes három várost.
 (42.) A Jordánon túl, napkeletre, 42. hogy oda fusson a gyilkos,
 Aki megöli felebarátját tudattalanul,
 És nem volt neki gyűlölője tegnap-tegnapelőttől.

- Hogy, ha ezeknek a városoknak egyikébe menekül, éljen:
 43. Bécert a pusztában, a síkság földjén,
 A rübenieknek, és Rámótot Gileádban a gádiaknak,
 És Gólánt Básánban a manassiaknak.

(A 44—49. versek a 40. vers után.)

birtokba vették, stb. Tehát az egész mondat így van: „akit megvert Mózes és Izráel fiai, mikor kijöttek Egyiptomból. 47. v. és birtokba vették országát. Ha a fentebb törölt szavakat kihagyjuk, akkor kitűnik, hogy a 47. v. első szava előtt levő „és“ szócskát valaki azoknak a hatása alatt szúrta be: az is törlendő. Így egészen helyes lesz a mondat. Mózes megverte Szihont, és Izráel fiai birtokba vették országát. A vers többi része: „az emoriak két királyáét, akik voltak a Jordánon túl napkeletre“ (v. ö. III. 8.) mint glossa, törlendő. 49. v.) I. III. 17 v.

9. A tízparancsolat

(IV. 41—43; V 1—18. és 19—30.)

A IV. 41—43., melyet fentebb kiválasztottunk a IV. 21—49. tömbjéből, a Maszorában elfoglalt helyén annyira elszigetelten áll, hogy a magyarázók nem tudniak vele mit csinálni. A fentebb véghez vitt helycsere után e három vers ide került az V. 1 sköv. e'é, mellyel ritmusa teljesen azonos. És ha összefogjuk ezeket az így összekerült verseket, azt látjuk, hogy a IV. 41—43. nagyon illik az V. 1. sköv. elé, mint a szokásos helyzetkép megrajzolása. A három keleti menedékváros kiválasztása adja a legalkalmasabb keretet arra, hogy a népétől immár búcsúzó Mózes, aki e krónikás éneket is a bíróság beállításáról szóló énekkel kezdte, a tízparancsolat kiadásának történetét is felidézze népe előtt. Tehát, miután a három keleti menedékvárost kiválasztotta, összehívta népét, és elkezdte a történetet.

IV. 41. v.) *Akkor választta Mózes, „az“ után impf. I. Ges. K. 107. §. c. három várost*, I. XIX. 1—10-nél a városok számának és a különböző tudósítások egymáshoz való viszonyának tárgyalását; mely azonban az alábbi megállapítással konfrontálendő. *A Jordánon túl, kanaáni állaspontról van mondva, mint meg is magyarázza: napkeletre. 42. v.) A menedékvárosok rendeltetésére nézve I. XIX. 1—13. v. 43. v.)*

V. 1. Aztán szólítá Mózes az egész Izráelt, és monda nékik:

Halld Izráel a szabályokat és a törvényeket,

Melyeket én mondok füleitekbe ma, és tanuljátok meg őket.

És őrizzétek meg azokat, megcselekedvén azokat.

2. Az Úr, a mi Istenünk, szövetséget kötött velünk a Hórebén.

3. Nem atyáinkkal kötötte az Úr ezt a szövetséget,

Hanem velünk, ezekkel, kik itt vagyunk ma, mindnyájan élők.

4. Színről-színre beszélt az Úr veletek a hegyen a tűzből.

5. Én állok vala az Úr között és köztetek abban az időben.

Hogy megjelentsem nektek az Úr szavát,

Mert féltetek a tűztől, és nem mentetek fel a hegyre, mondván

---

Bécer a Jós. XXI. 36 szerint mérarita-lévita város: *Rámót* a Jós. XXI. 38 szerint ugyancsak mérarita-lévita város, ismert néven Rámót-Gileád, ősi kultuszi székhely, Salamon alatt (I. Kir. IV. 13.) egy királyi helytartó székvárosa; és végül *Gólán* Jós. XXI. 27 szerint a lévíták gersoni ágának városa. A Jós. XX. 8. ugyanezt a három várost sorolja fel a keleti országrész menedékvárosaiul. Ezek mind régi, izráelelőtti kultuszhelyek, lévita-papi városok: és még onnét maradt meg nekik ősi menedékjoguk Izráel történeti idejében is. Ezt jelenti az, hogy Mózes választotta őket.

A 44—49-et a 21—40-hez kapcsoltuk: most ide kapcsolódik az V 1—18: a menedékvárosok kiválasztása alkalmas helyzetkép a tízparancsolat emlékezetbe idézésére. V. 1. Mint IV. 1-ben a Józsúának adott utasítás után, úgy itt a menedékvárosok kiválasztása után a néphez fordul: *Halld Izráel!* 2. v.) *Szövetséget kötött velünk*, I. IV 13. 3. v.) Kielezetten hangsúlyozza, hogy ezt a szövetséget nem egy letűnt nemzedékkel, hanem ezzel a most élővel kötötte az Úr. Ez nincs ellentétben az I. 35., 39. és II. 14—16-al, mert a Hórebnél nem csak az akkori haderő fegyverviselő tagjai állottak, akiknek kihalásáról a II. 14—16 szól, hanem az egész nép, gyermekek és ifjak is, akik az óta felnőttek, akikre tehát méltán mutathat rájuk Mózes, hogy *velők* kötötte az Úr a szövetséget, akik *ma mindnyájan élők*. Természetesen azokkal is, akik az óta meghaltak; de most az élőkről van szó. 4. v.) Ezzel, a mostani nemzedékkel is *színről színre* beszélt tehát az Úr. 5. v.) Hogy a 4-ik vers kizárná a közvetítő szerep lehetőségét és e miatt az 5. verset toldásnak kellene minősíteni, az már egy kicsit pedantéria. A szemtől-szembe való beszélés talán még sem azt teszi, hogy Isten kiállt a nép elé prédikálni. Hogy a nép *félt* a tűztől, I. Ex. XIX. 16. *A mondván* azért természetesen a 4-ik vershez tartozik.

A hórebi törvényadás és így a tízparancsolat kijelentése az Ex. XIX. 1—XX. 18-ban van leírva; a Deut. IV. 41—43: V 1—18-ban pedig egy arról szóló krónikás ének. Az Ex. XX. 1—18 és Deut. V. 6—18. tehát egymásnak változatai: lényegben egyek, a kihangsúlyozásokban és motíválásokban való különbségek pedig a korok és írók egyéniségét

6. Én, az Úr, vagyok a te Istened,
Aki kihoztalak téged Egyiptom országából, szolgák házából,
7 Ne legyenek neked más isteneid én mellettem.
8. Ne csinálj magadnak istenképet semmi alakra,
Ami az égben fent és ami a földön alatt és ami a vízben a
[földön alól van.
9. Ne hajolj meg azok előtt és ne imádd őket,
Mert én, az Úr, a te Istened, féltékeny Isten vagyok.
Aki megkeresem az atyák bűnét a fiakon,
A harmad és negyed ízen is azoknál, akik engem gyűlölnek,
10. És kegyelmet cselekszem ezer ízig azokkal,
Akik engem szeretnek és megőrzik az én parancsolataimat.
11. Ne vedd fel az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába;
Mert nem hagyja az Úr büntetlen, aki az ő nevét hiába felveszi.
12. Megőrizd a szombatnak napját, hogy megszenteld azt.
Amiképen parancsolta az Úr, a te Istened.

tükrözik. 6. v.) I. Ex. XX. 2. Az Úr mint szabadító jelenti ki magát népének; ez igazolja feltétlen jogát népéhez. 7. v.) Ex. XX. 3. Mert az Úr féltékeny Isten, I. 9. v., IV. 24., VI. 15. A parancs héberül így hangzik: *ne legyen neked más isteneid én mellettem*. Ezért a régiek (Onkelos) és ma is többen azt mondják, hogy az ígéhez kell alkalmazni a főnevet is „ne legyen más istened. Mert nem csak több idegen isten tilos, hanem már egy is. Jó kis rabbinizmus. 8. v.) Ex. XX. 4. Istenkép-tilalom, I. IV. 16—19. 9—10. v.) Az istenkép imádásának tilalma, Ex. XX. 5., 6. *Ne imádd*, héb. ne szolgálj őket rendes alak „taab-dém“: de itt és Ex. 5-ben „toobdém“ amit kal helyett hofal alaknak szokás venni, ami a cselekvény önkéntelenségét, a csábítást és kényszert jelezné. *Féltékeny Isten*, I. 7. v. és IV 24. *Megkeresem az atyák vétkét a fiakon*, a vér egységének gondolata alapján. Ezt azonban a *harmadik és negyedik*, tehát az esetleg még együtt élő nemzedékre korlátozza. A másik korlátozás, hogy *azoknál, akik engem gyűlölnek*, az Ex. XXXIV. 7. és Num. XIV. 18-ban elmarad. A kegyelemgyakorlásra némelyek soknak találják az *ezer ízet*, tehát csak az egyének ezére korlátozzák azt (laaláfim): de ha a büntetésnél izekről van szó, a kegyelmezésnél is azt várja az ember, és VII. 9. így is érti ezt. 11. v.) Ex. XX. 7 *Hiába*, héb. „lassáv“, a régiek szerint ez = hazugúl, hamisan: és így ők e parancsban a hamis eskü tilalmát látták csak. De a *sáv* szó semmisséget, ürességet, gonosztságot is jelent: és így ennek a parancsnak is általánosabb értelme van. Tiltja az Isten nevének minden olyan felvételét, mely nem szentségben történik. Mert ne felejtjük el, hogy a név itt nemcsak fogalomjelző, hanem magát a dolgot tartalmazza. 12. v.) Ex. XX. 8. A *szombatra* nézve I. A mi vallásunkban 19. §. Az ünnepekről. *Amiképen parancsolta*, stb., ezt a mondatot érthetővé teszi

13. Hat nap dolgozzál, és végezd minden munkádat.
14. De a hetedik nap szombat az Úrnak, a te Istenednek:
Ne tégy semmi munkát, se te, se fiad, se leányod,
Se szolgálád, se szolgálóleányod, se ökröd, se szamarad,
Se semmi harmod, se zselléred, aki kapudban van,
Hogy megnyugodjék szolgálád és szolgálóleányod, mint te:
15. És emlékezzél meg, hogy szolgáló voltál Egyiptom országában,
És kihozott téged az Úr, a te Istened onnét,
Erős kézzel és kinyújtott karral, azért parancsolta az Úr.
A te Istened, hogy megtartsd a szombat napját.
16. Tiszteld atyádat és anyádat.
Amiképen parancsolta néked az Úr, a te Istened
Hogy hosszú ideig élj és jól legyen dolgod
Azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad néked.
17. Ne ölj;
És ne paráználkodjál:
És ne lopj;
És ne tégy felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.
18. És ne kívánd felebarátod feleségét:
És ne kívánd meg felebarátodnak házat, földjét,
Se szolgálóját, se szolgálólányát,
Se ökrét, se szamarát, se semmijét, ami felebarátodé.

az, hogy itt egy krónikás énekkel van dolgunk. 13—15. v.) Az ünnepi *nyugalomnak* vallásos jelentősége van (l. az imént idézett §-ban), az az időtábu: az Istennek szentelt idő. E nyugalomnak itt szociológiai a motíválása az egyiptomi szabadulás gondolatából kifolyólag, ami a Deuteronomiumnak fő alakító elve: Ex. XX. 10—11-ben pedig a megokolás még jobban visszatükrözi a szombatnak vallástörténeti eredetét. 16. v.) Ex. XX. 12. Hogy e parancsnak, melyet mi erkölcsinek látunk, itt vallási alálapozása van, az világos. De hiszen igaz és becsületes erkölcsi parancs csak valási alapon állhat. *Amiképen parancsolta* stb. az Exodusban hiányzik, l. a 12. v.-hez tett megjegyzést. *És jól legyen dolgod* szintén hiányzik az Exodusban: kedvenc deuteronomiumi motíválás ez (IV 40; V. 30 (33); VI. 3; XXII. 7). A hosszú élethez jó polgári kiegészítés. 17. v.) Ex. XX. 13—16. v. l. Hős. IV 2-ben ily sorrendben: hamis eskü, çlés. lopás. házasságtörés. Az élet, házasság, vagyon és az igazságszolgáltatás védelmét szolgáló parancsok. A *hamis tanúbizonyság* itt „éd sáv“ (e szót l. a 11. vben), Ex. XX. 16-ban pedig „éd seker“ (= hazugság): ez szakszerűbb kifejezés, amaz a becsületre érzékenyebb. 18. v.) Ex. XX. 17. A Deut. külön sorba teszi a feleséget, aztán külön fogja össze a vagyont, természetesen a rab-szolgálával és rabnóvel együtt. Az Ex. pedig a házban foglal össze mindent, azt részletezi aztán apró mondatokban, a feleséget is egy

19. Ezeket az igéket mondta az Úr
 Egész községtekhez a hegyen
 A tűzből; felhőből és sötétségből
 Nagy hangon, és nem többet.
- És felírá két kőtáblára és nekem adá őket,
20.   És lőn, mikor hallottátok a hangot a sötétségből,
 És a hegy tűzben ég vala, közeledétek hozzám,
 Mindnyájan, törzseitek fejei és véneitek.
21. És mondatok: Imé, láttatta velünk az Úr,
 A mi Istenünk, dicsóságát és nagyságát;
 És hangját hallottuk a tűzből, a mai nap láttuk,
 Hogy beszél Isten az emberrel és az él.
22.   Most azért miért haljunk meg?
 Mert megemé:zt bennünket ez a nagy tűz.
 Ha mi tovább hallgatjuk az Úrnak,
 A mi Istenünknek szavát, még meghalunk.
23. Mert mely test az, aki hallotta élő Isten szavát
 Beszélni a tűzből, mint mi, és él?

sorba helyezve a többi vagyonnal. A Deut. a feleségre a *chámud* igét, a vagyonra vonatkozólag az *áváh* ige hitpaéljét alkalmazza.

Mózes közvetítő. Az V 19—30. vben a prófétai hivatal felállításának megokolását, és mibenlétének magyarázatát találjuk. A hórebi kijelentéskor hallotta a nép Isten szavát közvetlenül, és minden emberi vételem ellenére életben maradt: de ez a kivételes eset intés volt arra, hogy a további részletes kijelentést egy kiváltságos ember, Mózes közvetítse Isten és az ő népe között. A Hóreben ennél fogva a nép összesége csak a tízparancsolat kijelentését vette, a többbit csak Mózesrel közölte az Úr azzal, hogy ő az ígért földére való bemenetel előtt közvetlenül adja át a népnek. Ez az egész vallási, jogi, társadalmi, szóval az egész zsidó nemzeti élet berendezkedésének alap gondolata. Minden törvényes intézkedés és berendezkedés Istentől ered Mózes által még abból az időből, mielőtt az ősök átlépték volna a haza határát.

V. 19. v.) Az előzőhöz (IV. 41—43), a tízparancsolat kiadásának elbeszélésehez kapcsolódik. A hangsúly azon van, hogy *egész községtekhez*, és, hogy *nem többet*. A többbit u. i., ami a két kőtáblára felírt tízparancsolaton túl van, Mózesrel külön közölte az Úr. 20. v.) A LXX. szerint nem a *sötétségből*, hanem a tűzből hallották a hangot, t. i. IV. 11. szerint a tüzet sötétség borította. 21. v.) A IV. 12-vben azon volt a hangsúly, hogy Isten szavát hallották, de semmi alakot nem láttak: itt pedig azon, hogy bár hallották hangját, még sem haltak meg, mint ahogy az az általános felfogás szerint várható lett volna. 22. v.) De ez az eset annyira kivételes, hogy nem szabad állandó szabálynak tekinteni. 23. v.) Mert az állandó szabály mégis az, hogy amely *test*, azaz

24. Menj közel te, és hallgass meg mindent,
 Amit mond az Úr, a mi Istenünk.
 És te mondj meg nekünk mindent, amit mond
 Az Úr, a mi Istenünk néked,
 És meghallgatjuk és megcselekedünk.
25. És meghallá az Úr beszédeitek hangját, amint hozzám
 Beszéltetek, és monda az Úr nékem:
 Hallottam e nép beszédeinek hangját, amit mondtak néked,
 Jól mondtak mindent, amit mondtak.
26. Bárcsak ez lenne nekik a szívök, hogy féljenek engem,
 És megőriznék minden parancsolataimat
 Minden időben, hogy jól legyen dolguk nekik és fiaiknak örökké.
27. Eredj, mondd nekik: TérjeteK vissza sátoraitokba:
 28. És te állj itt velem, hogy mondjam el neked
 Mindazt a parancsolatot, és a szabályokat és a törvényeket,
 Amelyeket taníts meg nekik, hogy cselekedjenek meg
 Az országban, melyet én adok nekik, hogy birtokba vegyék azt.

érzéki lény (az ember) élő Isten szavát hallja, mint amilyen az Úr, az tovább nem él. 24. v.) Ezért van szükség prófétára, azaz olyan emberre, mint Mózes, aki közel mehet az Úrhoz a halál veszedelme nélkül, és meghallgathatja, és a néppel közölheti az isteni kijelentést. A *veat*, mint Num. XI. 15-ben, masc., helyesebben *veattá*-nak punctirozandó. 25. v.) I. XVIII. 17. Az Ex. XX. 19 sköv. nem említi kifejezetten ezt az isteni helybenhagyást. V ö. Ex. XXIV. 12-vt. is. *Jól mondtak* „hétibú“= jól tettek. 26. v.) A szavakat jól tették, mert a 24. vben előre elkötelezték magukat mind annak megcselekvésére, amit Mózes az Isten megbízásából mondand nekik: *Bárcsak* (héb: *mi jittén ve* = ki adná, hogy . .) *ez lenne nekik a szívök* is, mint a szavok, t. i. hogy tényleg engedelmeskednének a prófétai szónak. A történelem azonban az író másra tanította! A *minden* szó a *parancsolataimat* szó elől a LXX-val esetleg kihagyható, és akkor a tristichon alakja megváltozik: de ez azért nem szükséges, mert a 24 vben az előző hétsoros strófa végén is ugyanilyen alakú tristichon van. 27. v.) A nép ez intézkedés folytán visszatérhet *sátoraiba*, t. i. a táborba. 28. v.) Mózes pedig ott marad és átveszi az összes *parancsolatokat* (Ex. XXIV. 12-ben a thórárt és a parancsolatot) és a *szabályokat és a törvényeket*: melyek alatt nem a Deuteronomium összességét kell érteni: hanem a fentiek szerint az Izráel egész vallási, állami és társadalmi berendezkedésére vonatkozó összes intézkedéseket, melyeket a későbbi köztudat mind Mózesre vitt vissza. *Amelyeket taníts meg nekik*: ez a tanítás íme most folyik, itt, a Moáb mezején. E szerint az alaptörvény a tizparancsolat, melyet közvetlen Istentől vett a nép: de a többi törvények is mind Isteni eredetűek. 29—30. v.) Záró intés, mely már egészen egy isteni eredetű kánonról szóló felfogáson alapszik, amittől *sem jobbra sem balra* nem szabad eltérni. Az *ít* a gyakorlati vallást, a vallásos életfolytatást

29. És vigyázzátok, hogy úgy cselekedjeteK, amint parancsolta az Úr,
A te Istened néked, ne térjeteK se jobbra, se balra.
30. Egészen azon az úton menjeteK, amelyen parancsolta nékteK
Az Úr, a ti IsteneteK, hogy éljeteK és jól legyen dolgotok,
És hosszú ideig legyeteK az országban, melyet birtokba veszteK.

Féljed az Urat!

- VI. 1. És ez a parancsolat, a szabályok és a törvények,
Amelyeket parancsolt az Úr,
A ti IsteneteK, hogy megtanítsam tinékteK,
Hogy megcselekedjeteK az országban,
Ahova átmenendők vagytok, hogy birtokba vegyeteK azt.
2. Hogy féljed az Urat, a te Istenedet,
Hogy megőrizd minden szabályait és parancsolatait,
Amelyeket én parancsolok néked a ma,
Te és fiad és unokád életed minden napjában,
Hogy hosszúK legyenek napjaid.

jelenti. Az új szövetségbe is átjött (Csel. IX. 2 v.) A 23—30 versekben van 2×7 és 2×5 soros strófa, ami megfelel 6×4 soros strófának.

10. Az Úr egy: tehát . . .

(VI. 1—25.)

A VI-ik fejeze nek az a központi gondolata, hogy Izráel Istene Jahveh, aki egy. Ehez fűzi a következő meleg hangú intéseket: féljed az Urat (1—3); szeresd Őt (4—9); az ő nevére esküdjél (10—13); ne járj más istenek után (14—15); ne kísértsétek az Urat (16—19); és fiadnak magyarázd meg, hogy mind ezek a kötelelességek az Egyiptomból való kiszabadítás tényén alapulnak (20—25.)

Féljed az Urat! VI. 1—3. v.) Mindenik vers egy-egy ötsoros strófa foglaltat magában. A hosszú és boldog egyéni és nemzeti élet feltétele a mózesi törvények megtartása. E verseket némelyek az előzőkhöz, közelebről éppen az V. 28-hoz kapcsolják, melyekre tényleg vonatkozással is vannak, de azért külön éneket képeznek. VI. 1. v. Az 1—3-ban levő kis ének bevezetése; a szokott helyzetkép. A Jordánon való átkelés előtt az V. 28-ban vett parancs értelmében tanítja Mózes a népet. A parancsok, stb. a 2. és 3. vben foglaltatnak. 2. v.) A lemaan a tanítás célját adja: *hogy féljed az Urat*. E félelemnek célja, illetve eredménye pedig az, *hogy megőrizd minden szabályait*, stb. A ma szót a ritmus kívánja. a LXX pedig bizonyítja. *Jaarikán* hif. benmaradó. 3. v.) A parancsokat meghallgatását újból szívökre köti, és jutalmul a kilátásba helyezett hosszú élet mellé még felhossa a jólétet és a meg sokasodást, (Lev. XXVI. 9.) ami meg fog felelni a téjjel és mézzel folyó ország (XI. 9; XXVI. 9., 15; XXVII. 3; XXXI. 20.) ígéretének, I. Gen. XV. 18. „*Hogy ád*“, ez a LXX. nyomán toldatott be (dounai), ami nélkül az utolsó sor vonatkozás nélkül állana.

3. És hallgasd meg, Izráel, és vigyázz,
 Hogy megcselekedd, hogy jól legyen dolgod,
 És hogy megsokasodjatok nagyon;
 Amiképen megmondotta az Úr, atyáid Istene neked,
 Hogy ád egy téjjel és mézzel folyó országot.

Szeresd az Urat!

4. Halld, Izráel: az Úr a mi Istenünk; az Úr egy.

5. Szeresd az Urat, a te Istenedet
 Teljes szivedből és teljes lelkedből és teljes erődből.

6. És legyenek ezek a beszédek,
 Melyeket én parancsolok néked ma, a te szivedben.

7. És tanítsd meg őket fiadnak, és beszélj róluk:
 Otthon ültödben és úton jártodban, és lefektedben és felkeltedben.

8. És kösd őket jel gyanánt a kezedre:
 És legyenek homlokkötő gyanánt szemeid között.

9. És írd fel őket házad ajtófeleire és kapuidra.

Szeresd az Urat! 4—9. v.) 3 + 4 + 3 soros strofa, összesen = 2 × 5 sor. (V. ö. XI. 13—21 Num. XV 37—41). 4. v.) A zsidó vallás alap-tétele, a *smá*, (az első és utolsó szó utolsó betűje nagybetűvel van írva) a tizparancsolat lényegét foglalja össze. Ezt idézi Mk. XII. 29-ben Jézus. Régebben így fordították: *az Úr, a mi Istenünk, egy Úr*. Értelme ennek is csak az, ami a mi fordításunknak: míg Baálok többen vannak, Jahveh csak egy van, és az az egy Izráel Istene. Újabban némelyek (Steuernagel, Bertholet) annak kiemelésére, hogy itt nem az Isten egységének, hanem csak Jahveh egységének megállapításáról van szó, visszatérnek Ibn Ezra fordításához: *Jahveh a mi Istenünk, Jahveh egyedül*. De ezt *iebadló*-val kellett volna kifejezni. Hogy *echad*-nak is volna ilyen értelme, arra nézve hivatkoznak I. Krón. XXIX. 1-re: de ez a példa nem nagyon meggyőző. 5. v.) Itt éri el az ó szövevségi vallás a tetőfokát. Mk. XII. 29-ben ezt idézi Jézus mint főparancsot. A *szív* az értelemnek, a *lélek* az érzelemnek és az *erő* az akaratnak felel meg a mai ideológia szerint. Tehát az egy Úr szeretetében az egész embernek fel kell olvadni. 6.—7. v.) E versek, és még a 8., 9. is, a XI. 18—20-ban ismétlődnek. *Ezek a beszédek*, t. i. a 4. 5-ben foglaltak, melyekben szerzőnk a törvény summáját szemléli. Tehát a 6—9 nem törlendő (Steuernagellel szemben). *Tanítsd meg*, héb.: vésd elméjökbe, a *sánan* (= élesít bevés) igétől. *Otthon, úton*, stb. a héberben csupa alliteratiók. 8. v.) A *jel* a kézén és a *homlokkötő* (tőtefet, csak plúr: tótáfót, i. még XI. 18 és Ex. XIII. 16) a két szemöldök felett eredetileg a testbe vágott kultuszjegyek voltak; itt szemmel láthatólag *symbolicus* értelemben átmagyarázva szellemi jelentésben állanak, mint Ex. XIII. 16-ban is. A későbbi zsidók azonban ismét átmagyarázták őket valóságos kultuszjegyekké: az Ex. XIII. 1—10., 11—16; Deut.) VI. 4—9; XI. 13—21-et kis pergament tekercsre (egyre vagy négyre

10. És mikor majd bevisz téged az Úr, a te Istened
A földre, melyről megesküdtél atyáidnak,
Abrahámnak, Izsáknak és Jákobnak, hogy neked adja;
Nagy és szép városokat, melyeket nem építettél,
11. És minden jóval telt házakat, melyeket nem töltöttél meg,
És kőbe vágott kútakat, melyeket nem vágtál.
Szőlő- és olajkerteket, melyeket nem ültettél; és eszel és jól lakol:
12. Vigyázz magadra, el ne felejtse az Urat,
Aki kihozott téged Egyiptomból, a sz Igák házából.
13. Az Urat, a te Istenedet féld, Őt tiszteld és nevére esküdjél.

Ne járj más istenek után

14. Ne járjatok más istenek után,
Azoknak a népeknek istenei közül, akik körülötted vannak,
15. Mert féltékeny Isten az Úr, a te Istened te közötted;
Nehogy felgerjedjen az Úrnak, a te Istenednek haragja reád,
És eltöröljön téged a föld színéről.

írják és tokba téve az imaszíjjal karjukra és homlokukra kötik imádkozás közben. Ez az új szövetségben úgy nevezett filakterium, a rabbik tefilinje. 9. v.) Ugyanilyen jegy a mezúzáh, amit az *ajtóféltre* szoktak felszegezni. Ebbe a Deut. VI. 4—9 és XI. 13—21 van bele írva. A primitív válásban ezeknek magicus jelentősége volt.

Az Úr nevére esküdjél! 10. 13. v.) A Hós. XIII. 6. gondolata tükröződik itt. A kanaáni természeti javakkal eltelve, a kanaáni kultú a hatása alatt el ne felejtse Izráel, hogy őt ezeknek bírtokába nem a kanaáni baálok juttatták, hanem Jahvének az ósatyákkal kötött szövetsége; ennél fogva ne vetemedjék baálimádásra, hanem maradjon hű Jahvéhoz. 10. v.) *Megesküdtél*, I. I. 8. A dologra nézve Gen. XII. 7. XIII. 15; XV. 15; XXVI. 3. A *nagy városok*, 11. v.) a *házak, kútak, kertek*, általában a civil záció javai mind kanaáni eredetűek. Ez még élt a köztudatban szerzőnk korában, de az már nem, hogy a vallás is az. 12. v.) A Deuteronomium Izráel vallási kötelelességeinek alapjává az Egyiptomból való kiszabadítást teszi. 13. v.) E kötelelességeket három pontban foglalja össze: az Urat *féld* (a belső vallásos viszony), *tiszteld* (e belső viszonynak a kultuszban való megnyilvánulása) és *ne ére esküdjél* (annak elisme ése, hogy Izráel egész életberendezkedésében Jahveh a legfőbb hatalóm). A hangsúly itt természetesen nem azon van, hogy esküdjél, hanem azon, hogy Jahveh nevére esküdjél. Ez a legnyilvánvalóbb bizonyítéka u. i. annak, hogy Őt vallod a legfőbb hatalomnak.

Ne járj más istenek után! 14. 15. v.) Az intés megokolása az, hogy *féltékeny Isten az Úr*, aki nem tűr maga mellett más isteneket. A fenyegetésnek már fogsági vonatkozása van. E strófa egy külön kis ének, de egészen jól kapcsolódik az előzőhöz.

16. Ne kísértésék az Urat,
A ti Isteneteket, mint kísértettétek Masszában.
17. Őrizvén megőriztétek az Úrnak,
A ti Isteneteknek parancsait és bizonyosságait,
És szabályait, melyeket parancsolt néked.
18. És azt cselekedd, ami helyes és jó az Úrnak szemeiben,
Aki a te Istened: hogy jól legyen dolgod,
És bemenj és birtokodba vedd azt a szép országot,
Melyről megesküdt az Úr atyáidnak,
19. Hogy mind kiüzöd előled ellenségeidet, mint az Úr mondta.

Ha megkérdi fiad

20. Ha megkérdez téged a fiad holnap, mondván:
Mik azok a bizonyosságok és a szabályok és a törvények,
Amelyeket parancsolt az Úr, a mi Istenünk, néktek?
21. Akkor mondd a fiadnak: Szolgái voltunk Faraónak Egyiptomban,
És kihozott bennünket az Úr Egyiptomból erős kézzel,
22. [És tön az Úr n. gy és veszedelmes jeleket és csodákat Egyiptomban
Faraón és egész házán szemeink előtt.
23. És minket kihozott onnét.]
Hogy bevigyen bennünket, hogy nekünk adja az országot,
Amelyről megesküdtött atyáinknak.
24. És megparancsolta nekünk az Úr,
Hogy megcselekedjük mindezeket a szabályokat,

Ne kísértésék az Urat! 16—19. v.) 2×5 soros strófa. Szép fokozat: féld, szeresd, nevére esküdjel, ne járj más istenek után, ne kísérsd! Még csak ne is kísérsd! 16. v.) IX. 22; Ex. XVII. 1—7; Nu n. XX. 1. sköv. 17. v.) Az istenkisértésse szembe állítja a bizalomteljes engedelmességet Isten iránt. 18. v.) XII. 25. 28; XXI. 9. *És bemenj*, stb., a szokott deuteronomiumi formula, mely a törvényt az országba való beköltözés előtről keltezi; bár az előző versben I. *civvák* perfectumát. 19. v.) Ex. XXIII. 27. *Hogy kiüzöd*, lachadóf inf. a anya inkább Izráel lehet, mint Jahveh, mivel róla e versben 3-ik személyben van szó.

Ha megkérdi fiad . 20—25. v.) . 22 és 23. a. v. kirekesztése után egy hét- és egy nyolc soros strófa marad, ami = 3×5 sor. A fentebbi öt thóra deuteronomiumi szellemű befejezése: mind ez az Egyiptomból való kiszabadításon alapszik. 20. v.) ; árhuzamos a 7. v. gondolatával: I. Ex. XII. 26; XIII. 14. *Holnap*: a jövőben. 21. v.) A gyermekek vallásitanítása történeti alapon történjék. 22. v.) Az előző vers utolsó szavának tovább fejtése, I. IV. 34-et. Nem fér a strófába. 23. v.) *És minket kihozott onnét*, a 21 b. ismétlése, mit a 22. v. beszúrása tett szükségessé. *Hogy bevigyen bennünket*, közvetlen a 21 vhez kapcsolódik, 24. v.) *Mind ezeket*, a 20. vben kérdés tárgyává tett sza-

- Hogy féljük az Urat, a mi Istenünket,
 Hogy jól legyen dolgunk minden időben,
 Hogy éltesen bennünket, mint a mai nap.
25. És igazságunkra lesz nekünk ha vigyázunk,
 Hogy megcselekedjük mindezt a parancsot az Úr előtt,
 A mi Istenünk előtt, amint parancsolta nekünk.

Izráel Kanaánban

*Az őslakókkal se vallási,
 se társadalmi közösséget ne tartson*

- VII. 1. Ha bevisz téged az Úr, a te Istened
 Abba az országba, amelybe te
 Bemenendő vagy, hogy birtokba vedd azt;
 És elűz sok népet előled,

A hittit és a gírgázit és az emorit
 És a kanaánit és a perizzit
 És a hivvit és a jebuszit, hét népet,
 Nálad nagyobbat és erősebbet;

2. És adja őket az Úr, a te Istened
 Elődbe és megvered őket:

---

bályokra stb. mutat. Mint a mai nap, a 20. v. „holnap“-jának felel meg; de elárulja a multa visszatekintő irót. 25. v.) Az igazság: cédájában = érdemlő cselekedet. Az Úr előtt, a mi Istenünk előtt szavakat lehet a nekünk szó után tenni: igazságunkra lesz az Úr előtt; de így is jó értelme van, ahogyan most a Maszórában előttünk áll.

11. Izráel Kanaánban

(VII. 1—5., 25., 26., 6—24.)

E fejezetben a 10. 20—22 versek kirekesztése után 20×4 sor foglaltatik, mely így tagolódik: (8×4)+(4×4)+(6+2×5)+(4+7×5). Az egész egy Kisdeuteronomium, melyben Mózes a Kanaánban való letelepedés utánra egy tilalmat közöl népével (1—5., 25., 26. v.), hogy t. i. az őslakókkal se vallási, se társadalmi közösséget ne tartson, amit Jahveh szeretetének arra a tényére alapít, hogy Izráelt az ő szent népévé választotta (6—9. v.): és ehez két jutalom ígérését fűzi, az egyik anyagi (11—15. v.), a másik nemzeti (16—19. 23. 24.)

Az őslakókkal se vallási, se társadalmi közösséget ne tartson Izráel. VII. 1—5. 25. 26. v.) Az 1—4. vben van a közösség tartását illető tilalom: az 5. 25. 26. vben pedig egy ennek megfelelő rendelkezés a kanaáni kultuszi berendezkedés kipusztításáról. 1. v.) E versben két strófa van. Az első a szokott bevezetés: *ha bevisz téged az Úr, stb.* A másodikban a kanaáni őslakók felsorolása van. A hetes szám meszterkelt. Az emori itt és XX. 17-ben nyugot-, az I. 7 19. 20. 27. 44.; III. 9-ben pedig keletjordáni nép. 2. v.) Az 1. vben kezdett körmondatt

Vetvén vesd őket cherem alá,
Ne köss velök szövetséget.

3. És ne légy irántok hajlandósággal,
És ne köss velök sógorságot:
A te lányodat ne add az ő fiának,
És lányát ne vedd fiadnak.

4. Mert elfordítja fiadat éntőlem,
És más isteneket tisztelnek;
És fellobban az Úr haragja rátok,
És kipusztít téged hamar.

5. Hanem így cselekedjétek velök:
Oltáraikat rontsátok le,
És maccébáikat törjétek össze,
És aseráikat vágjátok ki.

25. És isteneik képeit égessétek meg tűzben,
Meg ne kívánj rajtok ezüstöt, aranyat,
És magadnak ne végy, nehogy megfogassál benne,
Mert utálat az az Úrnak, a te Istenednek.

26. És ne vigy be utálatosságot házádba,
Hogy chéremmé ne légy, mint az;

---

első fele csak itt, a 2 ab-ben ér véget; reá az utómondatot 2 cde 3 v. hozza. A *cherem* teljes kiirtással járt, II. 34; III. 6; XX. 16—18. *Ne köss velök szövetséget*, I. Ex. XXIII. 32; XXXIV. 12: ne egyezkedjék velök, hanem írta ki őket. A 2 e. a következő strófához tartozik. A *chánan* ige itt alapjelentésében áll: hajlani valakihez. Te át nem a cherem végrehajtásában való kiméletlenségre vonatkozik, hanem a társadalmi érintkezésben való bensőbb érzésre. 3. v.) A vegyes házasságok eltiltása, I. Ex. XXXIV. 16. kultus i érdekből, kései gondolat. 4. v.) *Én tőlem*, feltűnő, mert itt Mózes beszél. De azért nem szükséges a szöveget megváltoztatni (méacharáj helyett méacharėj jahveh), mert ilyen személyváltozások nem lehetetlenek. 5. v.) Itt következik az ősi kultuszi helyek és tárgyak elpusztítására vonatkozó parancs. V. ö. Ex. XXIII. 24; XXXIV. 13. A *maccébák*-ra és aserákra nézve I. XII. 3. vt. E parancsoknak természetes folytatása és befejezése a 25, 26. ersekben van, melyek mostani helyükön elszigetelten állanak; és amelyekhez a 6. vbeli indokolás is jobban illik, mint az 5-ik vershez. 25. v.) Az *istenképek*, pezsilim, fából voltak, ezüsttel és arannyal bevonva, ami magikus erővel is bírt. Ha valaki ezt a borítékot *magának vette*, ez által *megfogott* (jájós mif. = törbe esik, elbotlik), mint Ákán Józs. VII-ben, azaz halálos veszedelen be jutott. *Mert utálat az*, még pedig 1) azért, mert chérem volt, aminek eltulajdonítása halálos bűn; 2) azért, mert más istennek a szentsége, ami Jahveh előtt tisztátalan. 26. v.)

Iszonyodva iszonyodjál tőle, és utáld azt
Utálattal, mert chérem az.

Jahveh szeretete

6. Mert szent nép vagy te az Úrnak, a te Istenednek;
Téged választott az Úr, a te Istened,
Hogy légy neki tulajdon népe minden népek közül,
Melyek a föld színén vannak.
7. Nem minden népnél több voltotok miatt vonzódt
Az Úr hozzátok és választott titeket;
Hiszen ti vagytok a legkevesebben minden népek között,
8. Hanem mivel szeretett az Úr benneteket.

És az eskü megtartásáért, amit esküdött atyáitoknak,
Hozott ki az Úr titeket erős kézzel;
És váltott meg téged a szolgálknak házából, faraónak,
Egyptom királyának kezéből.
9. Tudd meg tehát, hogy az Úr a te Istened az Isten,
A hűséges Isten, aki megőrzi a szövetséget
És az irgalmasságot azok iránt, akik Őt szeretik, és akik
Megőrzik az ő parancsolatait, ezer izziglen.

Aki a chéremet eltulajdonítja, maga is chéremmé lesz, mint Ákán
ezért nem szabad a chéremet a *házba* bevinni.

Jahveh szeretete. 6—9. v.) Az előző tilalomnak és rendelkezésnek, főképen a kultuszi tisztátalanságtól való óvásnak megokolása. Izráel Jahvének szentségre választott tulajdon népe. E választásnak alapja nem a néphez van, hanem Jahvéban; ez pedig az ő szeretete és hűsége. 6. v.) Nem a 4 vhez, hanem a 26-hoz kapcsolódik: Izráel *szent az Úrnak*, tehát más istennel vagy annak szentségeivel való érintkezéstől el van zárva. E szentség az Úr *választásán alapszik*, mely (IV 20.) az Egyptomból való kiszabadításban lett történeti valósággá. A *tulajdon nép* gondolatára nézve l. XIV 2; XXVI. 18; Ex. XIX. 5 sköv. 7. v.) E választás alapja nem Izráel nagyvonta, hiszen ők (ellentétes kiélezésben a X. 22. és XXVI. 5. szintén ellentétes kiélezésével) a *legkevesebben* voltak minden népek között: hanem 8. v.) *az Úr szeretete.* (l. X. 15; alapja Hózs. XI. 1.) A 8. a. még ehez a strófához tartozik: a többi négy sor pedig külön strófát alkot. Másik ok a kiválasztásnak az egyptomi szabadtításban történt megvalósítására az volt, hogy Jahveh hű akart lenni *esküjéhez* (l. 8. IV. 13.), melyet az *ösatyáknak* tett. 9. v.) Ez a 6—8 indokolásának csattanója. Jahveh szeretetének és a száadtításban megvalósult választásának ténye mutatja az ő szövetségi hűségét, melynél fogve az iránta való hűséget meg akarja és meg tudja jutalmazni. 10. v.) Ezzel szemben viszont az ő *gyűlölőit* is megbünteti. *El pánajv* arcába = *személy szerint*. A büntetés az illetőt még életében, közvetlenül eléri, E vers a 9 és 11 között egy kis döccenést

- VII. 10. És megfizet azoknak, akik Őt gyűlölik,
Személy szerint elveszítvén azt;
Nem halogatja annak, aki Őt gyűlöli,
Személy szerint megtízret néki.

A hűség anyagi jutalma

11. Tartsd meg hát a parancsot és a szabályokat és a törvényeket,
Melyeket én parancsolok néked ma, hogy megeselekedd őket.
12. És lesz annak fejében, hogy hallgattok ezekre a törvényekre,
És megtartjátok és megeselekszitek azokat:
Megtartja az Úr is, a te Istened, néked a szövetséget
És az irgalmasságot, amit esküdött atyáidnak.
13. És szeret és megáld és megsokasít téged
És megáldja méhed gyümölcsét és földed gyümölcsét,
Gabonádat, mustodat és olajodat,
Tehenednek ellését és juhodnak fajzását azon a földön,
Melyről megesküdött, hogy néked adja azt.
14. Áldottabb leszel minden népeknél:
Nem lesz közted magtalan és meddő, sem barmaid között.
15. És eltávolít az Úr tőled minden betegséget:
És Egyiptomnak semmi gonosz betegségét, melyeket ismersz,
Nem teszi rád, hanem minden ellenségeidre adja.

okoz; valószínűleg későbbi toldás. Valaki teljesség okáért írta ide a Tízparancsolatból (V 9; Ex. XX. 5). Talán a sorrend is azért van itt megfordítva, mert csak az irgalmasság ígérete (V. 10; Ex. XX. 6) volt benne a szövegben, és ahhoz a büntetéssel való fenyegetést (V. 9; Ex. XX. 5), aminek egyébiránt itt nincs is helye, pótlólag esatolták.

Izráel hűségének anyagi jutalma. 11—15. v.) Símán csatlakozik a 9 vhez: mivel az Úr irgalmasságot cselekszik azokkal, akik az ő parancsolatait megtartják: **11. v.)** *Tartsd meg a parancsot*, stb. Mert akkor **12. v.)** *annak fejében* (éqeb = vég, következmény) *az Úr is megtartja a szövetséget*. A szövetség tehát kétoldali. **13. v.)** A szövetség megtartása első sorban a természeti javak adásában nyilvánul meg az Úr részéről. Amely javakat az ősi néphit a kannaáni baáloktól származtatott (Hós. II. 7 (4). 10 (7). 24 (21)), azokat Jahveh adja, mint Jer. XXXI. 12-ben is. *Segar* st. constr. a *seger*-től. Az *'asterot* st. c. az *'astárot*-nak, ami viszont az *'astoret* (= Astarte, egy feneciai istennő, Asera, Afrodite) szónak a pluralisa. Asterót cón (veneres gregis?) a *segar* 'eleffel kapcsolatban (még XXVIII. 4. 18. 51.) csak a juh fajzását jelentheti. **14. v.)** Az anyagi javakban való bővülködést betetőzi a szaporaság (a gyermektelenségtől való félelem ősi alapja az ősök imáadásában rejlik) és **15. v.)** az egészség, v. ö. Ex. XV 26. *Egyptom gonosz betegségei* (madveh a díváh = menstruál ígétől, még XXVIII. 60-ban) gyanánt ismeretesek a szembetegség és a vérhas: a XXVIII. 27. 35. a *schin*-t (= karbunkulus, elefantiázis) emliti gonosz egyiptomi betegségnak. Ezeket az Úr *nem rád teszi, hanem ellenségeidre*, t. i. a szövetségi hűségnél fogva. A *minden* szó kimaradhat.

16. És megeszed mind azokat a népeket,
Amelyeket az Úr, a te Istened adandó néked;
Ne száuja meg őket a te szemed,
És ne szolgálj isteneiknek, mert tőr az neked.
17. Ha azt mondod magadban: Nagyobbak e népek én nálam,
Hogyan tudom őket birtokomba venni?
18. Ne félj tőlük: emlékeztvén emlékezzél arra, amit tett az Úr,
A te Istened Faraóval és Egyiptommal.
19. A nagy kísértésekre, melyeket láttak szemeid,
A jelekre és a csodákra és az erős kézre és a
Kinyújtott karra, mellyel kihozott téged az Úr, a te Istened.
- Igy cselekszik az Úr, a te Istened minden népekkel,
Amelyektől te félsz,
20. [És a darazsat is elküldi az Úr, a te Istened rájok,
Míg kivesszik akik megmaradtak és elrejtöztek előled.
21. Ne ijedj meg tőlük:
Az Úr, a te Istened közötted nagy és félelmes Isten.
22. És kihajtja az Úr a te Istened
Ezeket a népeket színed elől lassan-lassa
Nem pusztíthatod ki őket gyorsan,
Nehogy elszaporodjék rád a mezei vad.]
23. és elődbe adja őket az Úr, a te Istened,
És zaklatja őket nagy zaklatással, míg kipusztulnak.
24. És kezdetbe adja királyait és kivesszed nevöket az ég alól;
Nem áll meg előtted senki, míg kipusztítod őket.

A nemzeti jutalom 16—24. v.) az lesz, hogy Izráel azokat a nála erősebb népeket, melyek közé bemegy, Jahveh segítségével teljesen beolvasztja magába, illetve kipusztítja őket. Ex. XXIII. 27—33-ban is ez a gondolat van. 16. v.) *Megeszed a népeket*, Num. XIV. 9. szerint olyanok azok Izráelnek, mint a kenyér. A táchósz a chús ígétől, táchús helyett. *Tőr*: móqés, I. Ex. XXIII. 33; XXXIV. 12. Olyan értelemben, mint a 25. vben. 17—18. v.) A nehézségekkel szemben erőt és biztatást az egyiptomi szabadság emléke adjon; mely realis hatalom volt Izráel életében. 19. v.) E versnek első három sora zárja be ezt a hétsoros strófát. Tartalmára nézve I. IV. 34. A vers többi része a következő strófát kezdi, melynek 2-ik sorát azonban megszakítja a 20—22. v.) közbeszúrása, mely 2 × 4 soros strófában az Ex. XXIII. 28—30-nak a IX. 3-al ellentétben álló gondolatát hozza be ide annak magyarázatára, hogy az interpolator korában a 16. v. ígérétenek dacára még mindig éltek az őslakók maradványai Izráelben. 23. v.) Közvetlenül a 19 vhez kapcsolódik, melynek utolsó három szavával képez egy distichont. A *vehámán* a *hím* (= hámam) ígétől, plur 3-ik sze-

VIII. 1. Mind azt a parancsot, amít én parancsolok néked ma,
Mégőrizzédtek, megeselekedvén;
A végre, hogy éljétek és sokasodjatok és bemenjétek
És birtokba vegyétek azt az országot,
Melyről megesküdött az Úr a ti atyáitoknak.

2. És emlékezzél meg az egész útról,
Amelyen hordozott téged az Úr, a te Istened
Immár negyven esztendeje a pusztában
Hogy megalázzon téged, hogy próbára tegyen téged,
Hogy megtudja, mi van a szívedben,
Vajon megőrzöd-é az ő parancsolatait, vagy nem.

3. És megalázott téged és éheztetett téged,
Aztán emmed adá a mannát, amit nem ismertél
És nem ismertek a te atyáid:
Hogy tudtadra hozza, hogy nem csak kenyérrel él az ember,
Hanem mindennel, ami az Úr szájából kijő, élhet az ember.

---

mélyű suffixummal. V. ö. Józs. X. 10. 24. v.) A 22-vel ellentétben olyan kiírtást ígér, hogy az őslakóknak még a neve sem marad meg. A 25—26 verset lásd az 5 vers után.

12. Nem csak kenyérrel él az ember

(VIII. 1—20.)

A 4. 11/bc., 14/b. 15. 16. versek kirekesztése után marad 9×5 soros strófa. A pusztai vándorlásban való szűkölködés és a mannával való táplálkozás az Úr nevelői intézkedése volt, melyből Izraelnek azt kellett megtanulni, hogy valamint a pusztában nem a maga erejéből élt meg, hanem az Úr szavának erejéből (a mannából); úgy a kanaáni gazdagságot se tulajdonítsa magának, hanem az Úr ajándékának. Ha pedig erről megfélelkezik, el kell vesznie.

VIII. 1. v.) Bemenjétek: a szokott helyzetkép a Kanaánba való bevonulás küszöbén szól az intés minden mózesi törvény megtartására. **2. v.)** A parancsolatok megtartására vonatkozó általános intést a 3-ik v. specialis gondolatához irányítja a negyvenéves pusztai vándorlás (I. Am. II. 10.) isteni értelmére való hivatkozással. A megalázás az út szenvedéseiben volt, melyek próbára tették a nép engedelmességét (I. Ex. XVI. 4). **3. v.)** A megalázás egyik módja az éheztetés volt: ebből kellett a népnek belátni, hogy a maga erején nem tud megélni. Erre következett a manna adása, ami az Úr szájából jött ki, t. i. az ő hatalmi szavára állott elő: azzal pedig meg tudtak élni. A kenyér tehát itt az embernek a maga erején előállított tápláléka, a manna pedig ezzel szemben az Isten kegyelme által adott táplálék; és az alap gondolat az, hogy az ember a maga erején nem tud megélni, hanem csak

4. Ruhád nem kopott le rólad, lábad nem dagadt meg
Immár negyven esztendeje.
5. És ismerd el szivedben, hogy mint férfi neveli fiát,
Úgy nevel az Úr, a te Istened téged.
6. És őrizd meg az Úrnak, a te Istenednek parancsolatait,
Hogy járj az ő útain és féljed Őt.
7. Mert az Úr a te Istened szép országba visz be téged,
Vízatakok, források és örvények országába,
Melyek a völgyben és a hegyen fakadnak,
8. Búza és árpa és szőlő és füge és gránátalma országába;
Olajfaolaj és méz országába.
9. Oly országba, melyben nem szegénységben eszel kenyeret,
Melyben nem szükölködöl semmiben
Oly országba, melynek kövei vas, és hegyeiből rezet vágsz.
10. És eszel és megeleágszel és áldod az Urat,
A te Istenedet a szép országért, melyet adott néked.
11. Vigyázz magadra, nehogy elfelejtsd az Urat, a te Istenedet:
(Meg nem őrizvén az ő parancsolatait és törvényeit
És szabályait, melyeket én parancsolok néked ma.)

az Úr kegyelméből. Jézus megkísértésének történetében a kenyér és manna úgy áll egymással szemben, mint testi és szellemi táplálék.

4. v.) A kenyérről a *ruhára* keríti a szót; későbbi haggadai díszítés.

5. v.) És a 2. v. „és“-éhez kapcsolódik: és emlékezzél az egész útra, és annak tanulságát vond le: hogy t. i. az egész út az Úrnak atyai nevelői vezetése volt (I. Hós. XI. 1—4). **6. v.)** E tanulság levonásának gyakorlati ága. **7. v.)** E gyakorlati intésnek, és ezen át az Úr egész atyai nevelésének (2. 3. 5. v.) megokolása: *az Úr szép* (héb. „jó“) *országba visz be téged*, ahol nagyon ki leszel téve annak a csábitásnak, hogy a magad érdemének tulajdoníts mindent, és az Úr kegyelméről elfeledkezzél. Jellemző, hogy az ország gazdagságának felsorolásában a *víz* teszi első helyre. Ismeri Palesztinát, hogy ott a víz csakugyan nagyon drága ajándék. Ez különben Palesztinának az öntözéssel termelő Egyiptom rovására menő paraszti dicsérete. **8. v.)** L. Ex. III. 8; XXXIII. 3.: a téjjel és mézzel folyó ország. **9. v.)** A terményekben való bőséghez a szerző még az ásványokban való bőséget is oda csatolja; bár e tekintetben a Jordán nyugoti vidéke (Kanaán) igazán szegény. *Vas*, I. III. 11. (bazalt) található Galileában, a Libanon vidékén és a Jordántól keletre. De réz csak a Libanon vidékén (II. Sám. VIII. 8) és Edomban. **10. v.)** Itt fejeződik be a 7. vben kezdett okfejtés: mert olyan országba visz be téged az Úr, ahol bőségben élsz, és *áldod az Urat*. Ez a locus probansa a zsidó asztali ima szokásának. Noha a szokás maga régibb (I. Sám. IX. 13.) e locusnál (Bertholet). **11. v.)** Itt tér tárgyra az író. A bőségben *nehogy elfelejtsd az Urat!* A vers b. c.

12. Nehogy egyél és jól lakjál és jó házakat építs és lakjál:
 13. És marhád és juhod sok legyen és aranyad és ezüstöd sok legyen,
 (14) És minden vagyonod sok legyen, 14 és felfuvalkodjék szíved,
 És elfelejtsd az Urat, a te Istenedet
 15. [(Aki kihozott téged Egyiptomból, a szolgák házából;
 Aki vezetett téged a nagy és félelmes pusztában
 Tüzes)igyók és sk rpiók közt és víztelen szomjú földön:
 16. Aki vizet fakasztott néked a kovakő sziklából,
 Aki mannat adott enned a pusztában, amit nem ismertek atyáid,
 Hogy megalázzon téged
 és megpróbáljon téged (hogy jól tegyen veled azután)]
 17. és azt mondd szívedben:
 Eröm és kezem erőssége szerezte nekem ezt a gazdagságot.
 18. Hanem emlékezzél meg az Úrról, a te Istenedről,
 Hogy Ő az, aki adott neked erőt gazdagságot szerezni,
 Hogy fentartsa az ő szövetségét,
 Melyről megesküdtél a te atyáidnak, mint a mai nap.
 19. És lesz, ha elfelejtvének elfelejtjed az Urat a te Istenedet,
 És más Istenek után jársz és szolgálatsz nekik és imárod őket,
 Bizonyoságot teszek ellenetek ma, hogy elveszvének elvesztek,
 20. Mint a népek, melyeket az Úr elveszít előletek, úgy elvesztek;
 Amiért nem hallgattatok az Úrnak, a ti Isteneteknek szavára.

sora későbbi glossa arról, hogy miben állhat ez az elfelejtés. 12—13. v.) A 11. v. *pen*-nel kezdődő intésének tartalmát fejt ki. 14. v.) Ezekre a *pen*-ekre itt jön a főige: Nehogy elfeledkezzél, stb. és felfuvalkodjék a szíved stb. 15—16. v.) Itt egy későbbi író (Num. XXI. 6: Ex. XVII. 6; Num. XX. 11.) hat sorban dicsérő epithetonokat halmoz Jahvéra, melyek a 11—17-ben foglalt hatsoros strófának ötödik sorát éppen középen vágják ketté. 17. v.) E vers két első szava egészíti ki e hatsoros strófának ötödik sorát: és (nehogy) ezt mondd szívedben; a vers többi része a hatodik sor. 18. v.) Mivel az előző strófa hatsoros. ez itt már csak négy sorból áll. Az intésnek ez a csattanója: nem a te erőd és nem a baálok jóindulata adta neked ezt a gazdagságot, hanem az Úr, és pe'ig azért, hogy fentartsa szövetségét (I. IV. 13). Most tehát rajtad a sor, hogy te is megtedd mind azt, amit e szövetség rád ró. Mint a mai nap a gazdagság-adásra vonatkozik. 19—20. v.) A büntető szankeió, I. IV. 26.

A nagy parainezis

Nem a te igazságodért

- IX. 1. Halld Izráel, te átmégy ma a Jordánon,
Hogy bemenj birtokba venni nálad nagyobb és erősebb népeket;
Nagy és az égig megerősített városokat.
2. Egy nagy és szálas népet, Anákok fiait, akiket te ismersz,
És te hallottad: Ki állhat meg Anák fiai előtt?
3. Tudd meg azért ma, hogy az Úr a te Istened, Ő megy át előtted,
Emésztő tűzként Ő pusztítja ki őket.

[És Ő alázza meg őket előtted és birtokba veszed Őket,
És elveszítéd őket [hamar], mint mondta az Úr néked.]

4. Ne mond szivedben, mikor ellöki az Úr,
A te Istened őket színed elől, mondván:
Az én igazságomért hozott be engem az Úr,
Hogy birtokba vegyem ezt az országot,
Holott ezeknek a népeknek gonoszsága miatt
Úzi ki az Úr, a te Istened őket előled,
5. Nem a te igazságodért és szíved egyenességeért mégy be te,
Hogy birtokodba vedd országukat;

13. A választott nép

(IX—X.)

Ez egy kései, sok vallásos melezséggel és mély látással megírt krónikás ének, mely a IX. 3 c—5. 10. 12 c. 18 d—25 X. 6. 7. s néhány apró betoldás elhagyásával 15×7 soros strófát foglal magában. Tartalma: IX. 1—7 nem igazságáért választotta ki Izráelt az Úr, mert hiszen mindig ellenszegülő nép volt: 8—17 az első szövetséget meg is törte az arany borjúval; 18—29 csak Mózes közbenjárásának köszönheti, hogy az Úr végkép ki nem irtotta, X. 1—13. hanem újból kiadta neki a szövetség tábláit és így megújította vele szövetségét: X. 14—22. és így az, akié az ég és a föld, tisztán a maga vonzalmából mégis megtartotta Izráelt választott népének, és úgy megsokasította, mint az ég csillagait.

Nem a te igazságodért! IX. 1—7. v.) Két strófa. Csupa reminiscencia. Az első (1—3 ab.) leszögezi, hogy a küszöbön álló honfoglalás nem Izráel erején megy végbe, hanem az Úrén; a második (6—7) pedig azt, hogy ez nem Izráel igazságának jutalma lesz. Ezt jó élénk emlékezetben tartani. 1. v.) *Halld.* abs. mint VI. 4-ben. I. 28-ban I. az ellenség és városok nagyságának rajzát. 2.) *Anák fiait* I. szintén I. 28-ban. De az idézet aligha a kémekek szavaiból van, mint inkább a közmondásból. 3. v.) L. I. 30: IV. 24. *Elveszítéd* stb. v. ö. Ex. XXIII. 27. 31; *hamar* törlendő a LXX. nyomán. E vers bc sora már a következő toldalékhoz tartozik, mely 8+6 sorból áll, és a második strófának részben variansa, részben bővítése. 4. v.) Az abcd sor az 5 ab. és 6 ab. paraphrasisa; az ef. pedig az 5 b. variansa. 5. v.) V. ö. Gen. XV 16; Lev. XX. 23. *Hogy fentartsa* (héb: felállítsa) az ígét, I. VII.

Hanem ezeknek a népeknek gonoszsága miatt űzi ki őket
Az Úr, a te Istened színed előtt, és azért,
Hogy fentartsa az ígét, melyről megesküdt az Úr atyáidnak,
Abrahámnak, Izsáknak és Jákobnak.]

6. És tudd meg, hogy nem igazságodért adja neked
Az Úr, a te Istened ezt a szép országot, hogy birtokba vedd azt,
Mert kemény nyakú nép vagy te.
7. Emlékezzél, el ne felejtss, amikkel megharagítottad
Az Urat, a te Istenedet a pusztában.
Az naptól fogva, mikor kijöttél Egyiptom országából,
Amíg e helyre jöttetek, ellenszegülők voltatok az Úrral.

Az első kőtáblák összetörése

8. A Hóreben pedig úgy megharagítottátok az Urat;
És úgy f. indult rátok az Úr, hogy ki akart irtani titeket.
9. Mikor felmentem a hegyre, hogy átvegyem a kőtáblákat,
[a szövetség tábláit, melyet kötött az Úr veletek]
Hát ülök vala a hegyen negyven nap és negyven éjszaka.
10. Kenyeret nem ettem és vizet nem ittam.
[És adá az Úr nekem a két kőtáblát Isten újjával beírva; és rajtok ugyanazok
a szavak, melyeket beszélt az Úr veletek a hegyen a tűzből a gyülekezet
napján.]
11. És lőn negyven nap és negyven éjszaka elmúltával,
Adá az Úr nekem a két kőtáblát [a szövetség tábláit]
12. És monda az Úr nekem: Kelj fel, menj le hamar innét,
Mert megromlott a te néped, melyet kihoztál Egyiptomból.
[Letértetek hamar az útról, melyet parancsoltam nékik, csináltak magoknak
öntött képet.]

8; VIII. 18. *A te Istened* toldás, LXX-ban nincs benne. 6. v.) *Kemény nyakú*, Ex. XXXII. 9; XXXIII. 3—5. XXXIV. 9; ezért nem lehet szó arról, hogy *igazságért* adta volna neki az Úr az országot. 7. v.) Ehez Ex. V. 20 skv: XIV. 11. 12; XV. 24; XVII. 2—7 Num. XI. XIV. XXV. 1—5 jó illusztrációk.

Az első kőtáblák összetörése, IX. 8—17. v.) Az előzőekben általánosságban érintett esetek közül a legsúlyosabbat, az aranyborjú imádását, h. zsa fel annak szemléltetésére, hogy még ha lett volna is Izráelnek valami igazsága Jahveh előtt, ezzel azt is elvesztette: az Úr má népet akart helyette választani Mózes magvából. A kőtáblák szét-törése a szövetség szét-törését jelképezi. 8. v.) Az aranyborjú története (Ex. XXXII.) vonatkozik. 9. v.) L. Ex. XXIV. 12. 18. A 40 napi böjtről Ex. XXXIV. 28. szól csak, az új kőtáblák átvétele alkalmából. A 9b. glossa a IV. 13. alapján, törlendő. 10. v.) Az Ex. XXXI. 18. továbbá a Deut. V. 4. 19. (22). és X. 4-ből van összeállítva, zavarólag anticipálja a 11. v.)-et. Itt a *szövetség tábláit*, mint a 10. v-ben is, glossa. 12. v.) L. Ex. XXXII. 7. 8. Innét van véve a vers 3-ik sora is: *Letértetek hamar*, stb., mely itt a 16 verset anticipálja; törlendő.

13. És szóla az Úr nekem, mondván:
Láttam ezt a népet, és imé kemény nyakú nép ez.
14. Hagyj engem, hogy elpusztítsam őket,
És eltöröljem nevöket az ég alól, és tegyelek téged
Erősebb és számosabb néppé nála.
15. És megfordulék és lemenék a hegyről, és a hegy tűzben ég vala,
És a szövetség két táblája a két kezemen.
16. És láttam, és imé vétkeztek az Úr ellen, a ti Istenetek ellen,
Csináltak magatoknak öntött borjút:
Hamar letértetek az útról, melyet parancsolt az Úr nektek.
17. És megragadám a két kőtáblát,
És elhajítottam két kezemről és összetörém szemeitek előtt.
- Mózes imája a népért*
18. És leesém az Úr előtt, mint kezdetben
Negyven nap és negyven éjjel,
Kenyeret nem ettem és vizet nem ittam.
[Minden bűnötökért, mit elkövettek,
Cselekedvén a rosszat az Úr szemeiben, bosszantván Őt.
19. Mert féltem a haragtól és a hévtől,
Mert úgy haragudt az Úr rátok, hogy el akart pusztítani benneteket,
Es hallgata az Úr rám akkor is.

13. v.) L. Ex. XXXII. 9 és fentebb a 6. vben. 14. v.) L. Ex. XXXII. 10; Num. XIV. 12. A 13. 14-et nem helyes törölni (contra Bertholet), mert ez a sarkpontja az egész nagy parainezisnek. 15. v.) V. ö. V. 20 (23); I. Ex. XXXII. 15. 16—17. v.) L. Ex. XXXII. 19. Az út (I. 12. v.) természetesen a törvény útja (az új szövetségben ebből lett a Jézus követésének útja = a ker. vallás): nem kell tehát valamely speciális utasításra gondolni.

Mózes imája a népért. IX. 18—29. Ez 2×7 soros strófa, közbül 3×7 sor toldás. Mózes a rettenetes bűnt a saját szemeivel látva, félelmében összeomlott az Úr előtt, és kegyelemért könyörgött a bűnös nép számára. Szerzőnk korában tehát már az volt a nemzeti tudat, hogy Izráel egyenesen Mózesnek köszönheti létét. 18. v.) *Kárisónáh* pro *kebárisónáh*, mint *kezdetben*, t. i. mint 9. vben, mikor felment a hegyre. Ott ugyan csak „ült“, míg itt *leesék az Úr előtt*: de ezt a különbséget a helyzet változása hozza magával. Ott csak várakozik a kőtáblákra, itt pedig esedezik. Egyébiránt a *negyven napi* bojt. ott is, itt is megvan. Maga az imádság a 26 vben következik csak. Itt a 18 d-vel kezdődőleg egy betoldás van (18 d—25), mely 5 + 6 + 7 soros strófaból, és egy összekötő 3 soros toldalékból áll. Az interpolátor azt akarja kifejezni, hogy az aranyborjú-jelenet láttára Mózesnek eszébe jutottak Izráel *minden bűnei*, és azok súlya alatt roskadt össze; és ennek illusztrálására teszi ide ezeket a verseket, melyek a pusztai vándorlás idejéből elevenítenek fel ide vágó epizódokat. A 19. v.) a 14. v-re vonatkozik, *el akart pusztítani benneteket. És hallgatott az Úr rám akkor is* idő előtt leszögezi az eredményt, mikor az ima még

20. Áronra is megharagvék az Úr igen, úgy, hogy el akará őt pusztítani.
 És imádkozám Áronért is abban az időben,
21. Bűntöket pedig, melyet csináltatok, a borjút,
 Vevém és megégetém azt tűzzel,
 És összetörém azt, jól megőrölvén, míg finom porrá lett
 És bedobám a porát a patakba, (mely a hegyről jó vala alá).
22. Tabérában is, Masszában is, Kibrót Hattaavában is
 Megharagítatok vala az Urat.
23. És mikor küldött az Úr titeket Kádes Barneából, mondván
 Menjete fel, vegyétek birtokba a földet, melyet adtam néktek;
 Hát ellenszegültetek az Úrnak, a ti Istenetek parancsának,
 És nem hittetek neki és nem hallgattatok szavára:
24. Ellenszegülők valátok az Úrnak, mióta ismerlek benneteket.
25. És leesém az Úr előtt azon a negyven napon,
 És azon a negyven éjszakán, melyen leesém;
 Mert azt mondta az Úr, hogy elpusztít benneteket.]
26. És imádkozám az Úrhoz és mondék:
 Uram, Jahveh, ne rontsd el a te népedet és örökségedet,
 Melyet megváltottál nagyságoddal,
 Melyet kihoztál Egyiptomból a te erős kezeddal. (LXX)
27. Emlékezzél szolgálidra, Ábrahámra, Izsákra és Jákobra,
 Ne tekints e nép keménységére, gonoszságára és bűnére:
28. Nehogy azt mondja az az ország, ahonnét kihoztál minket:
 Mivel nem birta az Úr őket bevinni abba az országba,
 Melyet ígért nekik és mivel gyűlöli őket, azért hozta ki őket,
29. Hogy megölje őket a pusztában, (29) pedig ők a te néped,
 És örökséged, kit kihoztál erős kézzel és kinyújtott karral.

csak ez után következik. Hogy még mikor hallgatta meg őt az Úr máskor is, arra nézve, mivel sok eset van (Ex. XIV. 15 skv XVII. 5—10. stb.), nem kell sem a 10-re, sem valamely speciális esetre való utalást keresni, hanem egyszerűen úgy érteni, hogy meghallgatta őt az Úr akkor is, mint máskor is mindig. 20. v.) L. Ex. XXXII; ahol azonban az Áronért való imádkozásról nincs említés. 21. v.) *Mely a hegyről jó vala alá.* túltölti a verset: Ex. XXXII-ből hiányzik. Itt meg az nincs, hogy Mózes megítatta Izrael fiaival azt a vizet, melybe a hamut szórta. 22. v.) *Tabéra* Num. XI. 1—3; *Masszá*, I. VI. 16; Ex. XVII. 1—7 *Kibrót Hattaavá*: a kívánság sírjai, I. Num. XI. 4—34. 23. v.) L. I. 19. 21. 26. 32. 24. v.) L. fentebb a 7-ik vben. 25. v.) A 18 abc és a 26 közt a betoldás által megszakított kapcsolatot állítja vissza a 18 szavainak újra felvételével. 26. v.) A 18-ban leirt bűjthöz tartozó ima. Berthelot figyelmeztet két finom vonásra. A 12. vben, a bűnös nép *Mózes népe*; itt a kegyelem e szorult nép *Isten népe*. Ott a nép megromlott itt: *ne rontsd el. A te erős kezeddal* a LXX. után. 27. v.) A három ősa'ya misztikus közbenjárói szerepében az ő ősi vllás öröneti eredetük tükröződik itt vissza. 28. v.) L. Ex. XXXII. 12; Num. XIV. 16. A nemzeti Istenére büszke népnek Jahveh lecsületére való hivatkozása. 29. v.) A nép esetleges elpusztításából következtethető rosszhiszemű látszattal szemben a valóság az, amit itt

- X. 1. Abban az időben mondta nekem az Úr
 Faragj magadnak két olyan kőtáblát,
 Mint az elsők voltak, és jöjj fel hozzám a hegyre,
 És csinálj magadnak egy faládát.
2. És fel fogom írni a táblákra azokat az ígéket,
 Amelyek az első táblákon voltak,
 Melyeket összetörtél, és helyezd azokat a ládába.
3. És csinálék egy ládát akácfából,
 És faragék két olyan kőtáblát, mint az elsők voltak;
 És felmenék a hegyre, és a két tábla a kezemben.
4. És íra a táblákra olyan írást, mint az első volt,
 A tíz ígét, melyet szólt az Úr hozzátok
 A hegyen a tűz közepéből a gyülekezet napján,
 És adá azokat az Úr nekem.
- 5b. És helyezém a táblákat a ládába, melyet csináltam,
 És ott valának, mint parancsolta nekem az Úr.
6. [És Izráel fiai elindulának Beérót bnéi Jaakánból
 Mószerába, ott halt meg Áron;
 El is temették ott, és pap Ión helyébe a fia, Eleázár.
7. Onnét elindulának Gudgodába,
 És Gudgodától Jotbatába, vizpatakok országába.]

Mózes döntő motívumúl szögez le. Erre az imára a feleletet a következő történet adja meg.

Az új kőtáblák. X. 1—13. A kőtáblák megújításának történetével egybe kapcsolja a Lévi törzsének a frigláda hordozására való kiválasztását; amibe egy későbbi szófér egy ötsoros verskét (6. 7. v.) szúr be Izráel táborjárásáról. 1—2. v.) L. Ex. XXXIV. 1. 3. v.) L. Ex. XXXIV. 4. E fejezet azonban a *ládát* nem említi. Ellenben ré zletesen leírja (P.) Ex. XXV. 10. skv. és XXXVII. 1—9. egy ugyancsak akácfából készült, de művészi kivitelű láda készítését, mely Becaléel műve, Ott a láda elkészítésének elrendelése az aranyborjú-jelenetet Ex. XXXII.) megelőzi, kivitele pedig követi. 4. v.) L. Ex. XXXIV. 28; mint Deut. IX. 10. A dologra nézve I. IV 10—13. 5. v.) E vers első sora: *És megfordulék és lemenék a hegyről*, valami véletlen szerencsétlenség folytán a 11. v. végé ől került ide. és az által az egész fejezetet megzavarta. Mózes még nem mehetett le a hegyről, hiszen még a 11. vben is utasítást vesz az Úrtól. Az 5b. c. folytatja a fonalat: Mózes átveszi a táblákat, és bele teszi a *ládába*, stb. 6—7. v.) Ezt a versikét, mely Num. XXXIII, 31—33-nak egy töredékvariánsa, ha nem véletlenül került ide a Num. táborozási listáinak töredékeiből, akkor talán egy olyan írástudó tette ide, aki ezzel a Lévi kiválasztásának helyére akart utalást tenni. *Beerót bnéi Jaakán* (a Jaakán fiak kútjai) Num. XXXIII. 31-ben csak bnéi Jaakán: *Mószerá* u. o. Mószerót. *Gudgoda* Num. XXXIII. 32-ben Hor-Haggidgád, a 33-ban pedig Jotbata változatlan formában áll. Mivel locusunk szerint Áron Mószerában halt meg, Num. XX. 22—29 szerint pedig a Hor hegyén, e helységeket is ezen a vidékeken kell keresni. 8. v.) *Abban az időben*, t. i. mikor Mózes az

8. Abban az időben választotta ki az Úr Lévi törzsét
Hordozni az Úr szövetségének ládáját:
Állni az Úr előtt és szolgálni néki és áldani az ő nevében [a mai napig]
9. Ezért nem lón Lévinek része [és öröksége] testvéreivel;
Az Úr az ő öröksége, mint mondta az Úr, a te Istened néki.
10. És én állék a hegyen, mint az első napokban,
Negyven nap és negyven éjjel.
És meghallgata engem az Úr akkor is
És nem akara az Úr elrontani téged.
11. És monda az Úr nekem: Kelj fel, menj indulni a nép előtt,
Hogy menjenek és vegyék birtokba az országot,
Melyről megesküdtem atyáiknak, hogy nekik adom.
- 5a. És megfordulék és lemenék a hegyről.
12. És most, Izráel, mit kíván az Úr, a te Istened, tőled?
Ha nem azt, hogy féljed az Urat, a te Istenedet,
Járván minden ő útain és szeretvén Őt, és tisztelvén az Urat,
A te Istenedet teljes szivedből és teljes lelkedből.
13. Megőrizvén az Úrnak parancsolatait és szabályait,
Melyeket én parancsolok néked ma a te javadra.

5 b. szerint a táblákat a ládába tette, *választotta ki az Úr Lévi törzsét* (I. XXI. 5). E strófa a Lévi törzsét illetőleg még a régi, eredeti keni feltogás alapján áll, mely nem osztályozza a papi családokat és szolgálatokat alsóbb- és felsőbb rendűekre. Előtte a lévita egyszerűen pap, és a pap lévita: hordozza a frigy-ládát, *áll és szolgál az Úr előtt* (= áldoz) *áld.*, ami Num. VI. 23 szerint már épen papi jog. 9. v.) L. XII. 12; XIV. 27; XVIII. 1, 2; Num. XVIII. 20, 24. *Mint mondta az Úr nekik:* úgy látszik, erre is v. lt valami konkrét hagyomány. 9 a-ból és öröksége: mivel a ritmust tulterheli, törlendő. 10. v.) *És én állék a hegyen,* stb., a helyzet olyan volt, mint akkor, mikor először ment fel a táblákért, IX. 9. A mostani 40 napos böjtre (amivel nem ellenkezik a kőtáblák ládába tétele és Lévi kiválasztása 5 b-8-ban) itt kapja a IX. 26. szavaira szóló feleletet: ne rontsd el — *nem akara téged elrontani.* 11. v.) Ez pedig a IX. 12-nek finom pendantja: eredj innét, mert megromlott néped — *eredj, indulni a nép előtt, hogy vegyék birtokba az országot,* stb., I. Ex. XXXII. 34 XXXIII. 1. Az 5. a. vnek egyedül itt van elfogadható helye, a záróstrófa első sorául. 12—13. v.) A drámai leírásnak meleg, szivre ható befejezése. Az Isten békéjével alászálló Mózes k. rdi kegyelmet nyert népétől: *és most mit kíván az Úr?* I. V. 26 (29), 30 (33.); VI. 5, 13, 24; VIII. 6. Szép foglalata ennek Mik. V 8.

A választott nép. X. 14—22. Az Úrnak, az ég és föld Istenének minden népek közül csak te kellettél; neked pedig minden istenek közül egyedül csak Ő kelljen. Mert Ő választott téged, és hetven lélekből Ő tett oly sokká, mint az ég csillagai. Há kissé áradozó, sőt terjengő is ez az ének, mégis lendületes. Nem a te igazságodért, hanem az Úr szerelméért; hetvenen voltatok, és most annyian vagytok, mint az ég

- X. 14. Imé az Úré, a te Istenedé az ég és az egeknek egei
A föld, és minden, ami rajta van.
15. Csak a ti atyáitokhoz vonzódott az Úr, hogy szeresse őket;
És kiválasztotta magvukat ő utánuk,
Titeket minden népek közül, mint a mai napon van.
16. Metéjétek azért körül szivetek előbőrét,
És ne legyetek többé kemény nyakuak.
17. Mert az Úr, a ti Istenetek az Istenek Istene és az urak Ura.
A nagy, a hős és a félelmetes Isten;
Aki nem válogat személyt és nem fogad el ajándékot.
18. Igazságot szolgáltat árvának és özvegynek,
És szereti a jövevényt, adván néki kenyeret és ruhát.
19. Szeressétek azért a jövevényt;
Mert jövevények voltatok Egyiptom országában.
20. Az Urat, a te Istenedet féljed.
Őt tiszteld és hozzá ragaszkodjál és az ő nevére esküdjél.
21. Ő a te dicséreted és Ő a te Istened.
Aki cselekedte veled ezeket a nagy és félelmetes dolgokat,
Melyeket láttak a te szemeid.
22. Hetven lélekkel mentek atyáid Egyiptomba. és most sokká tett
Az Úr, a te Istened, mint az ég csillagait.

esillagai. Milyen nagy és mély hálát követel ez töletek! **X. 14. v.)** Az Úr nagyságával jellemzi a választás tényének értékét. *Az egeknek egei az ég superlativusa.* **15. v.)** A kiválasztás alapja a benső *vonzalom, szeretet.* I. VII. 6—8. Ezen alapszik a **16. v.)-nek** a IX. 6.13-ban leszögezett *keménynyakúságból* való megtérésre intő felhívása. A *szűk körülméltése* Jeremia kifejezése, I. Jer. IV. 4; Ez. XLIV. 9. **17. v.)** A megtérésre való intés motiválása ez a szerető Isten félelmetes hős is, aki nem személyválogató és nem megvesztegethető: tehát a kiválasztást *am.* III. 2 szerint kell érteni. **18. v.)** Az árva és özvegy jogának védelme a megvesztegethetetlenség legszebb jele. E vers tehát nem az összefüggésből kiütköző gondolatot hoz (mint Bertholet véli), hanem a 17-nek természetes folytatását. **19. v.)** Ez a felhívás a mi logikánk szerint tényleg kiütközik az összefüggésből: a 18-ból azonban egész jól következik, és ez az ó-szövetségi gondolkodás (I. XXIV 17 Ex. XXII. 20. 21: XXIII. 8—9; Lev. XIX. 34. stb.) **20. v.)** A VI. 13-ból van véve, de azért nem toldalék (mint Steuernagel véli), hanem a befejező strófa nekilendítése. E rez adta Rabbi Akiba azt a híres magyarázatot az *ét-ről*. hogy: tiszteld az Urat, és vele az írástudót. **21. v.)** *Ő a te dicséreted.* I. Jer. XVII. 14. a te dicsérő éneked tárgya. A *nagy és félelmes dolgok* az egyiptomi szabadítás jelei és csodái, I. IV 9; VII. 19; Ex. XV 11. stb. **22. v.)** L. Gen. XLVI. 27 Ex. I. 5. (P); Deut. I. 10. Ad oculos és ad hominem demonstrálja a kegyelemből kiválasztó Urnak a nép bűnei felett való diadalát. Szép befejezés a IX. 1—3. 6. 7. kezdethez;

Értsétek meg . . .

A történelem tanítását

XI. 1. És szeresd az Urat, a te Istenedet és tartsd meg szertartását,
És szabályait és törvényeit és parancsait minden időben.

2. Értsétek meg ma

[mert nem fiaitokat, akik nem ismerték és akik nem látták]

az Urnak, a ti Isteneteknek fegyelmezését

Az ő nagyságát és erős kezét és kinyújtott karját.

3. És az ő jeleit és cselekedeteit, melyeket cselekedett Egyiptomban
Faraóval, Egyiptom királyával és egész országával,

4. És amit cselekedett Egyiptom seregével, lovával és szekereivel,
Aikre rájok árasztotta a Verestenger vizét,

Mikor üldöztek titeket, és elveszté őket az Úr, a mai napig.

14. Értsétek meg . . .

(XI. 1—32.)

Figyelmeztetés az ígélet földére bevonulandó néphez, hogy értse meg az Úr fegyelmezését (múszar), mely a pusztai vándorlás csodáiban és az otthoni (kanaáni) gondviselésben, valamint a thórában szól hozzá: ne hogy hűtlenségbe essék és hamar elpusztuljon. Ebben az énekben 9 strofa van, 5×9 és $4 < 5$ soros váltakozva. Az első három strofa (9 + 5 + 9 soros) az egyiptomi szabadtárs és a pusztai vándorlás csodáival int a törvények megtartására XI. 1—9): a másik három (5 + 9 + 5 soros) az ország gazdagságának és az Úr gondviselésének dicséretével óv a hűtlenségtől XI. 10—17 a harmadik három végül (9 + 5 + 9 soros) azzal int engedelmességre, hogy a thórában áldás és átok van. Tehát az ének tartalma ez: értsétek meg 1) a történelem, 2) a föld-, 3) a thóra tanítását. A 22—25. és 30. vers betoldás.

Értsd meg a történelem tanítását! XI. 1—9). A bevonulás előtt felsorakoztatja a nép előtt Jahveh nagy tetteit, hogy súlyt adjon a törvények megtartására vonatkozó intésének. **XI. 1. v.)** Kiindulási pontul szolgáló általános vallási és erkölcsi intés. Sámár mismartó a P-nek kedvene kifejezése. Itt a mismeret = vallási szertartás. **2. v.)** E vers első sorát ketté töri ez a közbeszúrt csonka mondat: *mert nem fiaitokat, akik nem ismerték és akik nem látták.* Elképzelhetetlen energiát pazaroltak már az exegeták e csonka mondatnak a szövegbe való belemagyarázására; de minden elfogadható siker nélkül. Egyedül okos dolog ezt kivenni a szövegből. Akkor simán folyik a mondat: az *ét múszar* nem a *ló jádú* és *ló ráú*: hanem a *vídálem* tárgya, a **3. és 4. v. veél ótótájv** stb-vei együtt. A strofa értelme az, hogy lássa be most Izráel mélyebb értelmét azoknak a már közismert cselekedeteknek, melyeket az Úr az ő érdekében Egyiptomban véghez vitt: I. IV. 34: VI. 22 VII. 18. 19 Ex. XIV. 5. v.) L. 1, 31 IX. 7 **6. v.)** Az 5. vt a Num, XVI-al illusztrálja. Feltűnő, hogy épen csak ezzel az eggyel. Ezt a szerző papi hajlandóságának lehetne tulajdonítani: de akkor meg még feltűnőbb, hogy csak a JE. által említett *Dááni* és *Abirámot* nevezi meg, a P.

5. És amit tett veletek a pusztában, míg erre a helyre jöttetek;
 6. És amit cselekedett Dátánnal és Abirámmal,
 Ruben fiának, Eliábnak fiaival. kiknek megnyitá a föld száját,
 És elnyelé őket és családjaikat és sátoraikat,
 És minden lényt. ami hozzájok tartozott egész Izráelben.
7. Mivelhogy saját szemeitek látták
 Minden nagy cselekedetét az Úrnak, melyet cselekedett
 8. Örizzétek meg hát mind azt a parancsolatot,
 Amit én parancsolok néked ma, hogy erősek legyetek,
 És bemenjétek és birtokba vegyétek azt az országot,
 Amelybe ti átmenendők vagytok, hogy birtokba vegyétek azt:
 9. És hogy hosszú ideig éljétek azon a földön,
 Amelyről megesküdt az Úr atyáitoknak, hogy nekik adja
 És magvuknak; egy téjjel és mézzel folyó országot.

A föld tanítását

10. Mert az az ország, ahova te bemenendő vagy, hogy birtokba vedd,
 Nem olyan, mint Egyiptom országa, ahonnét kijöttetek,
 Hogy elveted magodat és láboddal öntözöd mintegy konyhakertet;
 11. Hanem az ország, hova mentek birtokbavenni,
 Hegyek és völgyek országa, az egek esője szerint iszik vizet.
 12. Ország, melyet az Úr, a te Istened figyel, folyton rajta vannak
 Az Úrnak, a te Istenednek szemei. [az év kezdetétől év végéig].

által említett Kórét pedig nem. De azért e verset betoldásnak minősíteni nem lehet, mert a ritmus nem engedi. A *jequm* helyett Num. XVI. 32-ben *ember* van; itt is azt lehet érteni. 7. v.) L. III. 21. Héb.: „szemeitek azok, melyek látták“ A szemtanúsággal kötelez a következők megtartására. 8—9. v.) L. VI. 1—3. A törvény megtartásának jutalma az ígért földének *hosszú* birtoklása. Ézzel tér át az ének második szakaszára.

Értsd meg a föld tanítását. XI. 10—17 Az ország, ahova mentek, nagyon gazdag; de gazdagsága nem töletek (nem lábatoktól, mint Egyiptomban), hanem egyedül az Úrtól függ. Vigyázzatok tehát, hogy hűtlenségbe ne essetek! 10. v.) L. VIII. 7. Az ígért földének dicsérete jellegzetes deuteronomiumi vonás. Egyiptomban csak ott művelhető a föld, ahol öntözni lehet *lábbal*, t. i. öntöző kerékkel, amivel Palesztinában csak a kis *zöldséges kerteket* öntözik. 11. v.) Ilyen öntözés Palesztinában nem szükséges; de nem is lehet, mert az *hegyes-völgyes ország*. Ott a föld *hatar* *hassámain*: a szerint iszik, amint az eső esik. Nem lábadtól függ a termés, hanem az égtől! 12. v.) *Dáras* = kutat, szorgos figyelemmel kísér. Tehát: oly ország az, melyet az Úr folyton szorgos figyelemmel kísér. *Az év kezdetétől* (év, vagy a LXX szerint inkább) *az év végéig* nagyon ide illő határozó; de túlterheli a ritmust. 13—15. v.) Mivel e szerint a termés teljesen az Úr kezében van, a nép engedelmességtől függ a bőség mértéke: I. XXVIII. 12: Lev. XXVI. 4. A *korai eső* okt.-dec; a *késői márc.-ápr.* idején van. 16. v.) L. VIII, 19, 17. v.) L. Lev.

13. És lesz, ha hallgatván hallgattok parancsotaimra,
Amelyeket én parancsolok néktek ma;
Hogy szeretitek az Urat, a ti Isteneteket és szolgáltok néki
Teljes szivetekből és teljes lelketekből
14. Akkor megadom országotoknak esőjét, korait és késeit.
És begyűjtöd gabonádat, mustodat és olajodat,
15. És adok fűvet meződön barmodnak, és eszel és megelegedel.
16. Őrizkedjete, nehogy elcsábuljon szivetek és eltérjete,
És szolgáljatek más Isteneknek és leboruljatek előttök
17. Mert akkor fellobban az Úr haragja rátok és bezárja az eget,
És nem lesz eső és a föld nem adja termését,
És elvesztek hamar a szép országból, melyet az Úr ad néked.

A törvény tanítását

18. És tegyéte ezeket a szavaimat szivetekre és lelketekre,
És kösséte azokat jelül kezetekre,
És legyenek homlokkötőkül szemeteik között.
19. És tanítsátok meg rájok fiaitokat, azokról beszélvén:
Otthon ültödben, úton jártodban, és fektedben és keltedben.
20. És ird azokat házad félfaira és kapuidra;
21. Hogy megsokasodjanak napjaitok és fiaitok napjai a földön
Melyről megesküdt az Úr atyáitoknak,
Hogy nékik adja azt, míg az egek lesznek a föld felett.
22. [Mert, ha megőrizvén megőrzítek mind ezt a parancsolatot,
Amelyet én parancsolok néked ma,
Hogy megcselekedjete a t, szeretvén az Urat, a ti Isteneteket,
Járván az ő minden útain és ragaszkodván hozzá:
23. Akkor kídí az Úr mind ezeket a nemzeteket előletek;
És birtokba vesztek nálatok nagyobb és erősebb nemzeteket.

XXVI. 19. 20. Az engedelmisség áldást, az engedetlenség pusztulást hoz. Ennek elkerülésére tegyéte szivetekre a törvényt. Ezzel tér át az ének harmadik szakaszára.

Értséte meg a thóra tanítását. XI, 18—32. Az Isten parancsolataival való hű és beható foglalkozástól és azoknak megtartásától függ az ígéret földére vonatkozó isteni ígéretetek teljesülése tehát a thórában áldás és átok van, a szerint, amint teljesíti azt a nép vagy nem. **18—20.** v.) A VI. 6—9. variansa. **21.** v.) A hozzá fűzött ígéret, mely a VI. 6—9-ben nincs meg. *Míg az egek lesznek* (héb.: mint az egek napjai) *a föld felett* = örökké: mikor ég nem lesz a föld felett, akkor már föld sem lesz.

A 22—25 későbbi toldás, mely az előző strófát magyarázza 2 × 6 soros strófában. **22.** v.) A fenti ígéret kifejtését kezdi. **23.** v.) Az ígéret tartalma, I. VII. 1; IX. 1. **24.** v.) Az ígéret földének ideális határai. A *puszta* a júdai hegység déli része: a déli határ. *És a Libanontól* (vehallibanon) helyett Grätz-cel olvass *a Libanonig* (vead hallibanon) az északi határ. Az *Eufrates folyó* a keleti határ; a *hátrúlsó tenger* pedig a nyugoti. T. i. szemben van kelet, hátul nyugot, jobbra dél,

24. Mind az a hely, ahova lábaitok talpa lép, tietek lesz.
 A pusztától a Libanonig, a folyótól,
 Az Eufrátes folyótól a hátulsó tengerig lesz a ti határotok.
 Nem állhat meg senki előttetek,
 Ijedségetek és félelméteket adja az Úr, a ti Istenetek
 Az egész föld színére, ahova léptek, (mint megmondta néktek.)]
26. Ime én adok előtökbe, ma áldást és átkot.
27. Az áldást, ha hallgattok az Úrnak, a ti Isteneteknek parancsaira,
 (28). Melyeket én parancsolok néktek ma. (28) És az átkot,
 Ha nem hallgattok az Úrnak, a ti Isteneteknek parancsolataira,
 És eltértek az útról, melyet én parancsolok néktek ma.
 Járván más istenek ufán, kiket nem ismertek.
29. És lesz, ha bevisz téged az Úr, a te Istened-abba az országba,
 'Ahoval te bemégy, hogy birtokba vedd azt,
 Hát tedd az áldást a Garizim hegyére, s az átkot az Ebál hegyére.
30. [Nemde ezek a Jordánon túl vannak, a napnyugoti út megett,
 A kanaáni országában, aki az Arabában lakik,
 Gilgállal szemben, a jóstölgy mellett.]
31. Ha ti áttmentek a Jordánon, hogy bemenjétek
 Birtokba venni az országot, melyet az Úr, a ti Istenetek ad néktek:
 És birtokba veszitek azt és lakoztok benne :
32. Vigyázzatok, hogy megeselekedjétek mind azokat a szabályokat
 És törvényeket, melyeket én előtökbe adok ma.

balra észak. 25. v.) L. II. 25: VII. 24; Ex. XXIII. 27. *Mint megmondta néktek*, valószínűleg glossa. Különben az egész vers gyanús.

A harmadik kikezdés második strófája (5 soros) a 26—28-ban van. A thórárt azért vegyék oly igen szívökre, mint az előző strófa (18—21. v.) mondja, mert abban áldás és átok van. *Aser* feltételező értelemben, mint Lev. IV. 22; Józs. IV. 21: megfelel neki a 28 vben *im ló. Kiket nem ismertek*: akiknek kegyelmét még nem tapasztaltátok meg. A harmadik strófa végül (a 9 soros) a 29. 31. 32. vben van. 29. v.) E parancs kivételét J. XXVII. 12 skövben, v. ö. Józs. VIII. 33 sköv. A Jordán és a Földközi tenger közt északról délre elhúzóó Efraim hegyének élén, az ősi szentvárostól Sikemtől jobbra (délre) van *Garizim*, balra (északra) *Ebál* hegye. Az áldás és átok ilyen megosztásának vallástörténeti alapja van. Garizim nevében még a paradicsom (Perizzi) neve tükröződik. 30. v.) E vers szemmel láthatólag széljegyzet. Azt magyarázza, hogy *ezek*, t. i. Garizim és Ebál a *Jordánon túl*, t. i. a Jordán nyugoti oldalán vannak. Hogy a *kanaáni országában* vannak, azt Gen. XII. 6-ból vette az interpolator. Az *Araba* és *Gilgál* felemlítése azt mutatja, hogy ő nem Sikem, hanem Jerikó körül keresi e két hegyet. Viszont a *jóstölgy* megint visszavezet bennünket Sikemhez, az ősi kultuszhelyhez, melynek e tölgy volt kultuszi központja. Az interpolator a régi szenthelyek földrajzi fekvését már nem látja világosan. 31. 32. v.) Az utolsó (5 soros) trófa. A deuteronomicus krónikás énekek intelmeinek szokott foglalata fejezi be ezt az éneket is.